

65/6

о. ф.

МОЛОДНЯК

184401

№ 65/6

6

З М І С Т

Поетія: Б. Павлівський; І. Гончаренко; Т. Масенко; Є. Фомин; В. Рунін.

Проза: В. Кузьмич — Авіо-спіралі (повість); П. Голота — Далина (повість).

Гумор: Л. Первомайський — Веселі нотатки похиурого подорожнього.

Статті: Л. Болобан — Технічні прийоми драматургії Карпенка-Карого; Є. Холостенко — Два ювілеї. Д. Сірий — Песні Івана Франка.

Літературно-мистецька хроніка.

Бібліографія.

Ч Е Р В Е Н Ї

Ц К І К С М У

ХАРКІВ

1 9 2 8

1928
444/1*

Ціна 50 коп.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00333767 3

Журнал продають по всіх к...
видавництва та кіосках Контрагентства
" :: " Друку на Україні " :: "

2812

НАШІ СПІВРОБІТНИКИ:

А. Александровіч (Білорусь), Багмут І., Барашка Іл. (Білорусь), Бойко І., Влизько О., Вухналь Ю., Галь Церво (Польща), Гаско М., Голуб Ф., Гончаренко Ів. (Лубні), Голота Петро, Гордієнко Дм., Гримайло Я., Даніман Б., Десняк В., Строменко В. (Дієв Марко) (Запоріжжя), Донченко Олесь, Дубовик М. (м. Дніпропетровське), Дукин М., Дудар Ал. (Білорусь), Заліський П., Зарва І., Затонський В., Клоччя Ан., Коваленко Б. (Київ), Косарик-Коваленко Дм., Ковтун Ів., Кожушний Марко, Конторин О., Корнійчук О., Коряк В., Кузьмич В., Кундзіч Олексій, Кулик Ів., Кириленко Ів., Ладен О., Лакиза П., Лимар В., Ліberman Д. (Стара Бухара), Масенко Терень, Момот Ів., Новіков Г. (Кривий Ріг), Новицький М., Овчаров Г., Озерний Т., Палівець Ів. (Кремінчук), Первомайський Леонід, Пуччето Макароні, Радченко П., Рудерман М. (Москва), Сидоров А., Скрипник Л. (Сталіно), Скрипник М., Смілянський Л., Таран Ф., Теодор Орісіо, Толкачов П. (Азербайджан), Усенко Пав., Шевченко Ів., Шеремет М., Шульга-Шульженко М. (Умань), Хвиля Андр., Худяк В. (Донбас), Філіпов О., Фомин Євген (Херсон), Фурер В., Юринєць В.

РІК ВИДАННЯ—ДРУГИЙ

„МОЛОДНЯК“ — виходить що-місяця (1—15 числа) на 8—10 друкованих аркушів (128—160 стор.).

„МОЛОДНЯК“ — продається в усіх залізничних кіосках Контрагентства Друку на Україні.

ПЕРЕДПЛАТА ЖУРНАЛУ „МОЛОДНЯК“:

На рік	4 карб.
На 6 міс.	2 „
На 3 „	1 „ 10 коп.
На 1 „	— „ 40 „

Ціна окремого № (в роздр. продажу)—50 коп.

Передплату надсилати на адресу: м. Харків, Пушкінська вул., № 24 (поштова скринька 300), Видавництво „РАДЯНСЬКЕ СЕЛО“, журнал „МОЛОДНЯК“.

Літературно-критична БІБЛІОТЕКА журналу „МОЛОДНЯК“

Літорганізація та редакція журналу „МОЛОДНЯК“ розпочали видання літературно-критичної бібліотеки. До бібліотеки ввійдуть збірки прози, поезії та критики. Розмір кожної книжки від 2 до 3 друк. аркушів.

КНИЖКИ, ЩО ВИЙШЛИ Й ПОСТУПИЛИ В ПРОДАЖ:

Олексій Кундзіч—В ущелинах республіки. Новели. Стор. 80, ц. 45 к.
Вол. Кузьмич—Італійка з Мадженто. Новість. Стор. 96, ціна 65 коп.
Іван Момот—Літературний комсомол. Критичні статті, Ст. 96 ц. 45 к.
Юрій Вухналь—По чаткуючий. Літературні гуморески. Стор. 54, ціна 35 к.
Лев Скрипник—Вибух. Оповідання. Стор. 112, ціна 65 коп.
Лев Скрипник.—Двісті п'ятдесят перша верства. Оповідання. Ст. 111. ціна 70 к.
Леонід Первомайський—Оповідання. Стор. 86, ціна 60 коп.
Петро Радченко—Скрипка. Оповідання. Стор. 77, ціна 50 коп.

ВИГОТУВАНО Й ЗДАНО ДО ПРЯМОЇ ТРИШИШКИ

Володимир Юринєць — Зна мистецтва.

В. Строменко (Марко Дієв)

Крім цих книжок, по

ПРОЗА — Андрій Клоччя,

ПОЕЗІЯ — Ярослав Гримай

Фомин.

КРИТИКА—Вол. Коряк, Анд

Замовлення надсилати на

Вида

МОЛОДНЯК *К 6576.*

ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ
ТА ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ
ІЛЮСТРОВАННИЙ ЖУРНАЛ-МІСЯЧНИК
О Р Г А Н Ц К Л К С М У

ЗА РЕДАКЦІЄЮ

Ф. ГОЛУБА, П. ЛАКИЗИ, Т. МАСЕНКА,
О. ФІЛПОВА, П. УСЕНКА

6
—
(18)

84401

ЧЕРВЕНЬ 1928 ХАРКІВ

55 68

05[329.14к:381.3]

01/20/1

Укрголовліт № 41/л.
Друкарня ВУЦВК'у
„Червоний Друк“.
Зам. № 3105—2000.

ДОНБАС

О, чарівний ти мій Донбас,
Краса і гордість України!
На тебе ночі темносині
Зіходять вечором весіннім,
Немов багдадська габа.
О, чарівний ти мій Донбас!
Степи, чебрець, тополь, кипіння
З'єднала сонячна Україна...
Далекий привид старовини
На її лоні не погас.
О, чарівний ти мій Донбас!
Огонь і дим, огонь і гули,
Степи твої давно забули,
Як руйнував татарин поле,
Гаї, задумані в степах.
О, чарівний ти мій Донбас!
Коли впаду на твоє лоно,
Я чую давні сиві дзвони,
Немов би хан десь ясир гонить
І ніби знов руїни час.
О, давня сагою пора!
Зйду на Бееву могилу,
Колись тут дівчину на килим
Міняли, й тисячі гонили
Степнянок у Бахчи-Сарай.
Донбасу новая пора!—
Тепер не той і гул, і стогін,
Тепер індустрії дорога,
Іде в шалену перемогу
Он димарів смуглява рать.
Донбасу новая пора!—
Гарячий дух і руд, і домен,
Їх обіймає димний демон.
Крилатим вихором ідемо,—
І степи вогнищем горять.
О, чарівний ти мій Донбас!
І шахти грім, забоя гули—
Степи, пшеницями відчули...
Далекі роки десь у мулі...
Тут нові дні і боротьба.
О, чарівний ти мій Донбас.

ІВ. ГОНЧАРЕНКО

НА МОГИЛІ БЛАКИТНОГО

Відкриту голову я низько нахило,
Вклонюсь весні і праху молодому,
А місто ген поринуло у млу
В чеканні першого весняно-грому.

І крапа дощ весняних свіжих хмар,
Спада несміливо криштальними нитками
Та й зашумів—хтось струни розірвав
І затужив об витесаний камінь.
Побіг у степ.

На двинтарі трава,
Росте, буя, а сонце свіжі роси,
Дощеві роси солодко спива,
Спива, висушує чийсь гарячі сльози.

А там ідуть, а там музика гра,
Це ті, що світ на-двоє поділили.
Впаду на камінь, упаду між трав
Од радості заплачу на могилі.

Од радості, від того, що ростем
Й когось нема між нами—в дні прекрасні...
Цвітуть степи і далина цвіте,
Заводами замріяна і щасна.

Прибоек, гулом радість сторони,
Яку любив ти і віддав їй сили,
А я квіток нарвав і схоронив
На вічний спогад в тебе на могилі.

— Удари серця й молота,
Крешить!
Одно лиш серце битися не стало,
А на могилу йдуть товариші,
Позичить в тебе гарту і запалу.

ТЕРЕНЬ МАСЕНКО

1918

До краю зборені, розстріляні степи
Упали під копита окупантів
І шлях побідний—згарища, горби
В житах лишали регулярні банди.

Тоді лягло колосся на чоло
Під вий гармат і цокоти кінноти...
На вітряках повисли над селом
В історії неznані Дон-Кіхоти.

Наметом димним, чорним і густим
На сірі стріхи впали батареї.
Аж журавлі вагалися пливти
В степи країни скорбної моєї.

Не скоро голову постріляну звело
Затоптане, столочене жито...
І тільки чули гамір за селом
Та коней кайзера німецького копита.

А знов воскреслі страдницькі степи,
Згадавши вітряки й тяжку гарматну спеку,
Примусили в диму пожеж і боротьби
Чужинців вибратись в доріженьку далеку.

В далекій куряві розтанули полки...
І тільки вас, одважні Дон-Кіхоти,
І тільки вас не вернуть вітряки
Згасить степів і матерів скорботу.

ЄВГЕН ФОМИН

З НАСТРОІВ

Нас ще з колиски веде хтось на різні дороги—
Для вас це відомо?

Відомо й для мене;
Тільки скажу я, що хожу по місті один я,
Хожу і ношу в руках Уїтмена.
Сь'одні Уот подолав мене

Й водить думками...
Завтра Гюго... ну, й інші... багато, багато
Десь поведуть уже далі, ген далі, і далі
Щось пережити і щось почувати.
Ось повертаюсь додому...

Неначе
Роки пройшли непомітно повз мене
Бачу
В осяйному місті

задумливо другий вже ходить,
Ходить і носить в руках Уїтмена.

Р. РУНІН

* * *

Хвилюються тополі угорі.
Шумлять дуби, йдучи кудись юрбою.
Немов мобілізуються до бою,
Немов до бою.

Хвилюються міста од прапорів:
— Не віддамо, ще раз врятуєм сонце,
На захист сонця, комсомольці,
Вперед на захист сонця!

Там на кордоні знову щось горить.
Уся мобілізується Країна:
— Врятуємо, не віддамо Вкраїни!
Не віддамо Вкраїни!

Дивлюсь туди і сам зникаю —
Шукаю теж рушниці та набоїв.
А вітер кличе всіх до бою,
Усіх до бою.

АВІО-СПІРАЛІ

Повість

Частина третя*

1. ДЕ Ж ПРОЕКТ НОВОГО ЛІТАКА

Після відомої читачам пивної дуелі Косенко взявся за збудовання моделі літака з еліптичним крилом. Завантажений роботою, він ледви вишукував часу, щоб вечорами, ночами, за допомогою Пічети, зробити невеличку моделю літака власної системи.

Робота потроху посувалася вперед. І от—врешті вона готова за копіями креслень, відісланих до Харкова з Задрикою.

— Я радий закінченню праці,—стиха промовив юнак і з задоволенням підніс вилаковану дерев'яну річ своєму „шефові“, як він звав Косенка.

Конструктор поклав її на стіл і уважно почав розглядати.

— Ти кажеш, кінець роботи? Ой, друже! На мою думку, у нас нема ще й початку початка, а не то що кінця. Коли апарат полетить у повітря і коли ми досягнемо мети, це буде не тільки кінець, а й кінець кінця.

Модель блискотлива, тоненька, крихка, немов із жовтого горного кришталю, стояла перед винахідником і юним ентузіастом.

Мініатюрні коліщатка неначе прохали землі, крила—хмар, а пропелер—височинної пружності повітря.

Помилувавшись за наслідку тонкої роботи, Пічета взявся за виробку копії прямокутного крила, а Лука—еліптичного.

— Післязавтра ми випробуємо в аеродинамічній лабораторії—спочатку моделі крил, а потім і самого літака. Правильний еліпс—ось основа винаходу, і я певний, певний до самозабуття, що мсьє крило дасть не аби-яку перевагу літакові над усіма останніми.

Косенко підніс до очей проекта, де на товстому голубому папері перетиналися білі лінії, кола, хорди, прямокутники. Все це лабіринтувало між собою і в дивній гармонії малюнку з'єднувало надзвичайну точність із симетричністю та ретельним виконанням креслення.

Лінії лежали на папері, немов мережі з пійманими рибами-ідеями, а винахідник стурбованим зором рибалки дивився на багатий улов.

Через день усі три моделі були готові, і ранком Косенко приніс їх до заводоуправління.

— Дайте мені щидулку до аеродинамічної лабораторії на продувку,—звернувся інженер до Задрики, що вже повернувся з Харкова після чужеродних пригод з проектом.

— Але дозвольте. Ми не маємо відповіді науково-господарчих інстанцій на пропонований проект. Заждіть—днів через три...

— Можна обійтися й без чекання,—вперто настоював Косенко.

— Не хвилюйтесь! За планом ми мусимо діяти так, ніби живемо за часів справжнього соціалізму.

* Закінчення. Дивись „Молодія“ №№ 4, 5—1928.

Задрика закинув інженерові ще кілька затертих цитат, що складали його політичний багаж. Посилками на авторитети мав довести слухачеві, що він не аби-як розуміється в марксизмі. Та, на жаль, Косенко не втямив жодної думки із своєрідного світогляду директора-спіця.

З незламною впертістю він вимагав цидульки:

— Адже лабораторія обслуговує нас, а не ми її,—зауважив Лука, почувачи, як його серце застигає од неприємних новин.

Однак, Задрика поступився і через кілька хвилин потрібний папірець, підписаний рукою керівників заводу, потрапив до кешені винахідника.

— От так би й одразу, Ферাপонте Івановичу,—радів Косенко, складаючи моделі в спеціальний пакунок.

— Я цидульку дав, але я зробив неправильно, бо порушив лад у нашої установі. Через вас мені влетить од інспектури, коли вона довідається про це.

І деректор знову нахилився над документами, матеріялами, інструкціями. Один вираз обличчя впевняв усіх, що він ризикує за ради якогось мрійника своєю посадою. Сьогоднішній вчинок, на думку Ферапонта, виявив його щирю шляхетність і тому Задрика (в уяві ж Задрики) піднявся на вищий щабель життя. Завдяки такій своїй удачі, він ставав для винаходу хрещеним батьком, офіційним патроном, бо хто ж перший насмілювався підписати цидулку, як не Задрика?

Отже, хвала і слава шановному директорові!

Косенкова спина зникла за порт'єрою. Він пішов до лабораторії, а Ферапонт поплив думкою за ним: де він, яку вулицю проходить, то-що.

Уява Задрикова, по правді кажучи, ніколи не спала. Звичайно, вона шукала приемного і намагалася найшвидше забути гідке, неприємне. Харківська пригода давно вже вивітрилася з голови. А справді, нащо йому згадувати ту жахливу ніч, коли він у кальсонах бігав по вулицях столиці і благав першого міліціонера врятувати його? Чи це збагачує уяву? Чи він зможе похвалитися своїм знайомим тим, як його бідолашне тіло борсалося в дощовій калюжі? Хто зрозуміє його? Ніхто! Значить, усе це непотрібне, не пристосоване до життя і мусить згиннути без сліду з пам'яті.

Краще пам'ятати про те, на яких важливих державних паперах стоїть твій підпис. Більше користи отримає людство, коли мудрий директор хоч чим небудь посує справу винаходу, та ще такого цікавого, як літунський.

Одне слово, переступивши наказу Клейстера про „плановість“, він почував себе героєм прогресу.

Заінтригований цим, Задрика призначив на один з близьких днів виробничу нараду.

* * *

В аеро-динамічній лабораторії, що містилася в політехнічному інституті, було повно всіляких приладь. По стінах висіли діаграми з чорними коломками, літерами, схематично намальованими речами.

Діаграма А показувала, який лобовий опір дають конус, платівка, круглий стовпчик, куля, розрізані півкулі і звичайнісінька крапля.

Виходило, що найкраща форма тіла для обтікання повітря—це крапля. Тут же один із студентів змалював парадокс Декарта, а власне: конус із гостріючим уперед (щоб розсікати повітря) дає більший опір, ніж конус із тупим кінцем уперед.

Діаграма В наявно репрезентувала сталість форм коил у птиці, у літака то-що.

Діаграма С знайомила зі складним паралелограмом сил під час руху літака.

Інші малюнки теоретично доводили, що літаки мають значну перевагу перед локомотивом, пароплавом, трамваем. Конкретно: на кожну кіньську силу (НР) паротяга припадало ваги 40—50 кілограмів, НР пароплава—25—30, трамвая—12—14, а в літакові—лише 1 кілограм. А за останніми винаходами дюралюмінія і радянського кольчугалюмінія—півкілограма.

Всі, хто відвідував лабораторію, набиралися великих багатств, і ставали коли не ентузіястами авіації, то у всякому разі—ширими, переконаними прихильниками її.

В кутках стояли різні знаряддя зі страшенно крихкими приладами для записів.

Але середину залі займала слоноподібна величезна рура з грамофонним розтрубом біля вікна. На другому кінці її завершував двигун з вентиляторами, що гонили повітря в розтруб. У самій трубі містилися дві переквадратовані стінки-заставки, що нагадували ґрати. Все це приладнали для того, щоб струмок повітря йшов рівнобіжно і не затримувався на стінках труби. Поміж заставками на тоненькій дротинці привішували моделю і спеціальними приладдями, за певною інструкцією стежили і вираховували кожний ухил її.

Завлабораторії привітно запросив Косенка до залі, викликав співробітників і разом з винахідником зійшов по східцях на майданчик труби. Відділя в слюдове вікно стежили за рухом стрілок у приборах.

Косенко і лаборант лишилися тут, немов командири корабля.

Лаборант розгорнув папірця й здивувався, вражений небувалим проявом авіо-знань з боку Задрики!

— ... перевірити лобовий опір крила: як сковзання на бік, так і пікування. Про наслідки сповістити заводууправління РПЗ № Ікс...

— Яка уважливість!—скрикнув лаборант.

Косенко зазирнув у папірець і згодився з думкою лаборанта.

— Справді, крила не випробовують на вихід із „піке“.

— Це страшенна авіо-неписьменність! Людина, що так легковажно пише „піке“, зовсім не розуміє справи, бо пасажирський літак їх не робить.

Після хвилинного глузування наукового робітника, Косенко упевнився, що Задрика ні в якому разі не може займати відповідальну посаду на авіо-підприємствах.

— Гаразд! Пораджуся з Сидоруком. Ці тижні довели, що мої сумніви ствердилися. І це—нарешті не лише одна моя думка.

За ці хвилини двигун порушив тишу і вихорі шугнули трубним каналом, вриваючись у розтруб та іноді зриваючи в залі з кнопок креслення.

Модель, закріплена тонесенькими дротиками, похитнулася, заколихалася і заніміла під певним ухилом до землі. Прибори зарухались і лаборант записав цифри іспиту на вагу, на певну затяжність польоту то-що.

Після випробовування прямокутного крила, лаборант причепив еліптичне і зосереджено уп'явся очима в канал.

— Браво, тов. Косенко! Ви перемогли!

І подав йому запис приборів.

По квадратовому метражу обидва крила були однаковісінькі, що до ваги, матеріалу, але форма (розумієте, — форма!) летючих площин відограла найзначнішу роль. За цифрами прямокутне крило давало коефіцієнт навантаження—15,2%, а еліптичне—8,4%. Цеб-то на кожні 100 кілограмів ваги літак міг збільшувати вантаж на значні десятки кілограмів.

— Ваше крило зменшить вагу льотного апарату на 50 кілограмів. Завихрення навколо крила—максимально знищені. Крило—розсікає

повітря легше, аніж гарячий ніж масло. Ви бачите?—і лаборант показав пучкою на скло,—он струмки йдуть у середині, вони одштовхують прямокутне назад, а на еліптичне вони не впливають, навпаки—крило йде саме проти вітру.

— Так, так!—і Косенко радісно припав до широкого скла, щоб краще бачити перемогу своєї ідеї.

— Наука не збреше! Вона стала на наш бік,—промовляв лаборант, дуже захоплений цікавим іспитом.

Для Косенка це було надзвичайною нагородою за вперту незламність думки. Так! Хіба він мусив не перемогти? Відкіля ці гадки, коли людина з ретельною підготовкою підходить до завдання власного інтелекту, до здійснення винаходу? Чи він—Косенко такий уже незграбний послідовник світового вченого Жуковського, за яким пішли всі інженери, всі вчені Америки, Європи і навіть Японії?

Він знав, що коли не схибть з покладеного шляху, то досягне мети. Ах, які це шаблонні слова! Що значить „мета“, коли люди користують цей символ тисячоліттями? Що скаже розумові слово: „перемога“, коли воно проточило всі вуха і безболісно влітає в праве, щоб вилетіти в ліве?

Адже мета й перемога—вже факт!

Адже це—магічні слова!

І чому вони не будуть закликом, коли Косенко йшов до них, як пара до сонця, як річка до моря? Де та перепона, що порушить скажений рух водоспаду, коли він народжений у гірських масивах, з крижаного поля мчить униз, сюрчить під скелями, виривається з лісної прогалини, вбігає в затишну долину, стрибає водяним п'яним тілом на передостанніх перевалах і нарешті розливається широкою рікою по земних суходолах?

Нема цієї сили! Нема перепон!

Так і Косенко. Вирушив у путь і не зупинився, виростаючи, мов лавина в горах.

Із заспокоєним серцем він помандрував до заводу.

* * *

А проект пережив не мало поневірянь. Та про них не знав ні Косенко, ні Задрика.

Одному Клейстерові було відомо, де цей проект.

Після того, як Задрика прибіг уночі до його квартири і в калісолах зустрів його, він попросив міліцію негайно розшукати „вкраденого“ проекта.

Але... надіслали звістку, що „провадиться слідство“, і тому край.

Клейстер швидко забув за це і всю свою увагу віддав інцям. Пан консультант серйозно ставився до праці і подав Клейстерові й усім його секретаркам і секретарикам приклад, як варто виганяти слов'янищину—кислу, трухляву, і як доводити виробничі справи до щасливого кінця.

Консультант „Рон'є-Ракети“, по-перше, дав поради Клейстерові що до заводів—тоном гостя, прихильного до радянських господарств. Арнольд Карлович вислухав його. І вийшло так, що гість перетворився на дійсного господаря в наукових, технічних і виробничих питаннях.

По-друге: Клейстер їздив три рази в командировки до Німеччини і кожного разу повертався з екзотичними купівлями. Одягся, взувся, наодеколонився і цим враз перегнав і капіталістичних агентів.

Про долю проекта він довідався таким чином.

В Берліні його зустрів Рон'є з шістнадцятилітньою Адою. Похмура, невесела дочка стояла коло автомобіля на аеровокзалі в Стаакені—

передмісті столиці. Її не задовольняв сьогоднішній день. Навіть тигриця не розважала її.

І що спало на очі Арнольдів, це тигриця, що ланцюгом була взята на замок до переднього колеса авто. Вона гарчала, біла по землі хвостом, коли незнайома людина підходила до машини.

— Найкраща сторожа проти крадіжки автомобіля, — сказав лисий Рон'є, знайомлячи дочку з Клейстером і з його особистим Секретаренком і Секретариком.

Клейстер боязко позирнув у бік холоднозорого хижака: мешканка індійських джунглів ворухила білими вусами і мудро оглядала чужинців.

— Тату! Так оце ті українці, що про них згадував пан консультант у зв'язку з новим винаходом?

— Так, вони, — незадоволено одказав Рон'є і змінив тему розмови.

Опісля вже Клейстер догадався, що напевно під кресленням вони розуміли ідею Косенка. Але в нього не вистачило сміливості докладніше запитати Рон'є, хоч би окошними шляхами.

В готелі між Секретаренком, Секретариком і Клейстером після бенкету, де виголошували славу „авіації відсталої Республіки“, відбулася багатозначна розмова:

Клейстер: Вони говорили про креслення. Ви не вбачаєте тут чого небудь?

Секретаренко: (великий, товстуватий, з портфелем на вісім відділів) одповів серйозно, поважно, немов кожному слову він надавав історичного значіння: — Думки літають у повітрі. Можливо, німці самостійно дійшли до нашого ж винаходу. Однакові ідеї народжуються разом десь в Австралії і в Німеччині.

Секретарик (тенорок, у який завжди закохуються дівчата, — портфель на три відділи): — Очевидячки, Ада Рон'є просто запитала батька про новини. А по-друге — передумови, що про них згадує історичний матеріалізм Бухарина і Плеханова в Німеччині — кращі, ніж у нас. Значить — проєкт виник у Рон'є раніш, ніж у нашого Косенка. Тут ствердився лише принцип наукової соціології.

Клейстер: Виходить, товариші, що Косенко запозичив у німців?

Секретаренко дипломатично змовчав, а

Секретарик вирвався, немов жайворонок у небо: — А хто зна?

На другий день Клейстер хотів одверто спитати Рон'є. Проте, культура, блиск так вразили його, що йому самому вдивовиж стало, як він міг піти на таку образу людей дорогої країни-спільниці.

Секретаренко: Ваші сумніви даремні. Своїм невдалим втручанням ми зіпсуємо співробітництво між нами і науковими силами Заходу.

Секретарик (захопленим тенорком): — Цілком правильно!

Так і поїхали додому Клейстер і його два нерозлучні секретарі.

А в Берліні залишилася приваблива постать Ади з тигрицею на двигуні автомобіля.

Від'їжджаючи з Німеччини, Клейстер купив останній номер авіожурналу „Флюгкейт“. На передостанніх сторінках невідомий кореспондент (очевидно, з фірми проф. Юнтеля, завзятого конкурента „Рон'є“ писав, що науково-дослідча лабораторія „Рон'є-Ракети“ досліджує вплив повітряних вихрів на еліптичне та на трапеційне крила.

— Друзі, — сказав Арнольд. Ми завжди лишаємося в ар'єргарді прогресу. Наші Косенки не встигають наздогнати Захід. Ми три роки міркуємо над ідеєю, а вони, бач, уже й здійснюють її. А тому моє твердження цілком правдиве — ніколи не треба відкривати Америки два рази. Відкрили німці — на що відкривати руським? Раз ми — інтернаціоналісти, то не маємо підтримувати національних неуків. Навіть коли

партія накаже мені робити це якось інакше, я відповім, що то безглуздя.

Такою сентенцією скінчилася бесіда в Кенігсберзі біля великого ангару.

Секретаренко милувався з будови аеро-вокзалу. Особливо хвалив величезний ангар, що повертався на рейках на всі чотири краї, цим допомагаючи пілотам керувати літака до авіо-станції.

— Не нашим жито-жупанникам тягатися з ними,—переконуючо промимрив Секретаренко, що завжди „дакав“, коли його серце тримтіло од зворушливого милування технічною красою закордону.

— Так-так!—ствердив Секретарик, похалапиво купуючи й собі свіжий номер „Флюгкейту“.—У нас розуму вистачає лише на політбазікання.

— Авже ж,—підхопив Секретаренко, вайлуватий приятель Клейстерів. Правильно колись сказав промовець, що СРСР—найпередовіша країна що до ідеологічних процесів. А я додам: всесвіт має поділ праці. Ми—авангард революцій майбутнього, вони—авангард поступу, цивілізації. За цим розподілом усе й повинно відбуватися: Не дарма вивчали політекономію.

В цей час на вежі майнули прапори, і ангар—величний, неграбний, поплив на „вест“, повертаючи похилу спину на схід. Не зважаючи, що ангар містив до 20 літаків, він повертався дуже легко—одним натиском на систему підйом і кнопок.

Представники України застигли на місці, майже не знаючи, якими словами назвати це чудо.

А Рон'є, що супроводив їх до кордону, вихвалював свою національну авіацію і німецький уряд за допомогу.

На прощання старий Рон'є жартівливо сказав візитантам з Авіо-Синдикату:

— Дайте мені вашу країну—і я досягну того, що не лише люди, а й заводи будуть літати! Вся Україна мусить літати! Так, панове?

Клейстер розсипався перед Рон'є і навіть попрахав його передати привітання Аді і всім бравим авіаторам „Рон'є-Ракети“.

З тим вони відлетіли і заздрили очима вп'ялися в чарівний краєвид стародавнього Кенігсбергу з його новітнім ангаром.

* * *

Пан Консультант викликав з Київa Фогеля—механика, його помічника Штайна і, коли вони з'явилися в кабінеті, тихо промовив до них:

— Я помічаю, що ви обоє зовсім не виконуєте завдань нашої фірми. Ви напевно забули, що пан Рон'є обрав вас і послав на Україну не для того, щоб ви справді вчили дурнів будувати, а для того, щоб ви подавали відомості про все, що лише може цікавити нашу фірму.

Фогель аж прикипів. Пан Консультант гнівався і очі вченого інженера падали неприхованою огидою до механиків, що сміли порушити святого наказу шановного капіталіста.

Механики злякано мовчали, а пан Консультант продовжував:

— Німеччина, як вам відомо, переповнена літаками! Далі наша фірма не може працювати з таким темпом. По-перше, нас забиває конкуренція проф. Юнтеля. По-друге—на Захід, до країн проклятої Антанти ми втручатися не можемо. Там проти нас—репарації і Версальська угода. Лишається Схід, щоб-то—Польща, Росія, Україна, Кавказ, Персія і Туреччина. Польщу вже захопили французи, Росія з Сибіром і Туркестаном за угодою відійшла до проф. Юнтеля. Нам же дали права на смугу країн од України до Персії. Коли нам не пощастить на Україні—наша фірма загине. Чуєте, шановні, за-ги-не! Я, звичайно, розумію, що вас

не задовольняє радянська зарплата. Гаразд. З сьогоднішнього дня ви, пане Фогелю, і ви, пане Штайне, отримуватимете спеціальну місячну платню. Це—для поживлення вашої роботи, а що до завдань—окремі нагороди.

Фогель згадав моторошні хвилини, коли Рон'є ще до виїзду до СРСР наставляв їх і говорив, що вони відіграють „якусь“ роль для розквіту німецької авіо-промисловости. Оце слово „якусь“ не розшифрували і Фогель не зважився на міркування над чудернацькими таємницями. Ним володіли тоді інші почуття. Він палав бажанням як найшвидше опинитися на „червоній землі“. І він просто не помітив цього. Але нині що значать слова пана Консультанта? Чого пан вимагає, раз на це не було згоди? Механик же не підписував жодних документів на продаж власного розуму.

Фогель і Штайн заперотестували. Особливо Фогель.

— Ми не повинні цього робити.

— Але ви—німецькі громадяни,—урвав Консультант. Я не примушую вас шпигувати. Проте, ми мусимо знати, що робиться на заводах, чи ні?

— Звичайно, мусите,—згодився Штайн.

Фогель підвівся з крісла і сказав:

— В такому разі я подам заяву про зміну громадянства. Я піду в консульство, заберу документи і звернуся до Окрвиконкому в Києві.

Пан Консультант не витримав і зареготав з його наївности:

— Вас там чекають! Глядіть, воля ваша. Але їхній державний апарат не працює так швидко, як наш. Бюрократизм у них прогресує хутчіше за індустрію!

Обурений Фогель, не кажучи ні слова, грюкнув дверима, вийшов.

Рон'є ж надіслав шифровану телеграму своїм ставленикам з інструкцією:

„Я радий, що ви старано виконуєте мої бажання, але ви не правильно зрозуміли сенс мого наказу. Я забороняю вам шпигунство, бо це гра з вогнем, що не дає нам нічого. Моя мета: захопити ринки, збудувати на правах концесії 3—4 авіо-заводи на Україні і виробляти лише наші національні літаки „Рон'є-Ракета“. Я пропоную вжити всіх заходів, щоб сучасна українська авіо-промисловість не виходила зі стану ре-монт-но-по-віт-ря-них заводів“.

Пан консультант посміхнувся і закреслив власний наказ, що вже писав, маючи звільнити Фогеля з посади.

Фогель, не відаючи нічого, лишився в Києві.

* * *

А в „Авіо-Синдикаті“ йшла звичайна метушня. Шукали проекта Косенка. Агенти карного розшуку допитували деяких службовців і раптом виявилось, що...

Проекти (з невідомої вулиці!) потрапили до шафи і спокійненько лежали на полках у керівничому відділі. Пилюга (старано посипана злочинною рукою) ошарувала аркуші креслень. Навіть більше, не пилюга, а дрібний зубний порошок укривав їх. А для ймовірности аркуші мали пощерблені, пощипані краї—наче зуби якоїсь криси чи миші (яких, до речі, не водилося в такій санітарній установі, як Синдикат!).

Словом—шито-крито! І Клейстер, узнавши про появу проекта, страшенно зрадів і лише розважливим тоном натякнув, що на винуватців злодіїв треба вплину-ти.

Секретаренко зрозумів це бажання і в сусідній кімнаті передав Секретарикові, що винний треба при-тяг-ти до відповідальності.

Секретарик, що був за представника адміністрації до місцевому, захопився справою покарання й передав голові профосередку, що таких треба викидати з установ, бо недбайливість стає на перешкоді мудрому керуванню життям.

Зрештою, сталося так: грізний авіо-адміністратор, розпластавши брови, як крила чорної авіетки, підписав широким розмахом пера:

Звільнити вбиральницю—Т.

„ кюторника —Р.

„ завідателя конструкторським підвідділом—З. А начальникам двох відділів—висловити догану.

Після цього інциденту Секретарик докладавав Секретаренкові і той, знявши з носа рогові окуляри, запитав, чим керується Секретарик у своїх вчинках. Останній, немов його залоскотало, недвозначно відповів:

— Я не бажаю кар'єри! Але гадаю, що раніш, ніж показувати свій розум на службі, подивився, чи не любить твоє начальство остолопів?

2. ДИРЕКТОР ТАНЦЮЄ ЧОЧІТКУ

Після вдалої продукції Косенко, повний пробуджених нових сил, сказав Пічеті, Мар'янці й Новицькому, що він незабаром розпочинає будування пробного літака.

— А гроші?—запитав Новицький, покручуючи вуса.

— Вони не потрібні. Ми не в капіталістичній країні. Головне—наша робоча сила й матеріал,—батьоро промовив Лука. Мар'янка, слухаючи новину, аж почервоніла і тихенько скрикнула:

— Яка радість! Наука—за нас?

— Вона мусила бути за нас!—грічно посміхнувшись, одказав Лука.

Всі присутні вітали його, стисли руку Косенкові, а потім загалом вирішили: на першій виробничій нараді ви-ма-гати од Задрики матеріалу і, не чекаючи наслідків од винахідницької комісії, починати працю.

— Гаразд,—погодилися всі.

Цього вечора Косенко, Пічета й Мар'янка гуляли по місту і не сумували за тим, що тепло зникає на довгий час. Вони почували, що не цим теплом проживе їхнє тіло. У грудях пломеніла радість і вперта надія на власні, лише власні сили.

А осінь ішла траурним маршем і деякими днями бешкетувала, несамовито зриваючи окрасу гаїв, дерев і квіток. Вона йшла суворою ходою, і все притихало, немов у залі судовий секретар раптом вигукнув „суд іде“.

І справді осінь спадала на злючого прокурора, що напався на літніх злочинців і, роздратований упертим сонцем, на зло усім повивішував жовтаві присуди на смерть бідолашним листівкам, травиці, пелюсткам. Смерть бризнула жовтим і червоним чорнилом по всіх усюдах і зловісні смертельні писемна розпливалися на деревах, у садах.

Літо вмирало довго. Вітер налітав з надвільних річищ і смужив краєвид прозорими струмками холодного повітря. Віти колисалися в так цим нальотам, плакали кольористими сльозами.

Природа сумно затихала, ховаючи в сіру труну похолоділу синю землю.

Одно місто не переживало осени. Воно шуміло, як завжди, і зовсім не підлягало законам чорноземних гонів.

— Ми любимо природу,—прошепотіла Мар'янка, коли всі поверталися з роботи. Пожалкувала, що припинилися польоти на пасажирній

лінії. Мовляв, варто було б побачити з височини, як селяни орють озимину і як їхні малесенькі шкапинки повзають од межі до межі.

— Брешуть на нас, кажуть, що робітники не відчують краси,— продовжувала дівчина.

— Земля ж для авіо-робітників ніщо інше, як багатозмінна калейдоскопічна мапа творчих зусиль. Все колупається в землі, рухається, як та комашня, і глянь-но тепер з літака: всю земну кулю змінили. Все прилизили, вимили чистенько її, утворювали шляхи.

— Так ти жалкуєш за літаками?—звернувся до неї Косенко.

— Авже ж. Осінь, а там зима на чаті.

— Не турбуйся, до весни наш буде готовий.

* * *

Що далі, то гірше почував себе Задрика. І хто найбільше турбував його, так це Косенко. Ну, скажіть, будь ласка, якого біса йому поспішати? Чи його женуть у шию? Хай би все робив підряд, так—ні. Ледви подав креслення, а вже—будуй. Не встигли ще професори в окулярах висловити своє суто-наукове слово, а він уже надокучає йому дивацькими запитаннями:

— Де проект? Що з ним?—Одбою нема. От, наприклад: два тижні тому приходить винахідник і зразу ж тобі—без усяких церемоній:

— Єсть висновок комісії?

— Хто його зна!

І щоб одчепитися, він приводить конторника. Той подає Косенкові список установ і комісій, через які проходить проект:

1. Авіо-Синдикат — реєстрація входящих; 2. Керовнича частина; 3. Управління Головного Інженера; 4. Відділ Експлуатації Повітряних Шляхів; 5. Технічна комісія по розгляду проектів; 6. На вислів професора N; 7... 8... 9... 10...; 11. Погодження з Відділом Винаходів у Вищій Раді Народнього Господарства и 12. Останнє засідання Наукового Комітету, куди викликається самого автора для захисту, в тому разі, коли його ідею визнають вартою роз-гля-ду. Що ж до здійснення, то ще почекайте.

Поруште питання про гроші або матеріяли, про місце будування (дома літака не зробиш!). А для цього вам потрібно протоптати чотири чи п'ять підшов, щоб обійти до сорока інституцій і довести, що це ко-ри-сно вза-га-лі. Треба вмовляти завів, замів, секретарів комісій, колегій, комітетів—вговорювати балбесів, ідіотів та багато інших отів, щоб запалити кількома тисячами слів хоч одну іскринку цікавості і просунути справу винаходу до чергової установи. Скільки вам сил потрібно? Як пройти цей шлях, тим паче, що Авіо-Синдикат відмовляється займатися винаходами, посилається на загальну постанову ВРНГ, а ВРНГ—на якусь підкомісію Вищого Економ-Консиліума, а ті відмахуються і одмовляють з тої причини, що, мовляв, кожний трест мусить піклуватися за проекти зі своєї галузі.

Словом, місця бояться починати без центру, а центр сподівається на ініціативу місць. А між місцями і центром єсть підцентри і вони користуються з цього.

Ах, що там казати! Задрика намалював перед Косенком жакливу картину, яка мала злякати „наївного“ винахідника. Де там рівняти це зі страшним судом! Коли ви згодні засохнути од чекань і коли вам не болить, що ноги вкриються пухирями, а м'язи стануть сухими ревматичними дрючками—то, будь ласка,—ідіть шляхом мученика од кімнати до кімнати. Вас подякує суспільство за впертість і з подякою покладе

вінок на вашу, сумом оповиту, могилу. А коли ви не вмиrete, то, у всякому разі, матимете сивину або лисину.

Задрика мальовничо оповідав про поневіряння й одговорював Луку од боротьби. Ферапонт Іванович навмисно не згадував ні словом про німецьку техніку, а радив зайнятися революційними дрібницями.

Косенко спокійно поставився до директорових залякувань і поглулився над шановними планізаторами.

— Не турбуйтесь, Ферапонте Івановичу. Я йду своїм шляхом, і не потрібні мені ваші комісії.

І, збиваючи з пантелику директора, суворо запитав:

— А коли виробнича нарада?

Директор кліпнув віями, сунув руки в кешені сюрдута, не знаючи, що робити од несподіванки:

— Хоч би й завтра!

Косенко подався до цеху, а занепокоєним Задрикою опанували тяжкі думи, що доводили майже до одчаю. Він шукав за звичкою папери і зненацька відкрив, що нема багатьох документів, ордерів: зникли два ордери на авіаційні труби для Фріди (200+300 пудів), запропалися невідомо де листи Клейстера до нього. Він міркував так: коли вони пропали і потрапили до ворожих кешень, чому його не чіпають, не тягнуть до відповідальности? А коли вони тут, то де вони?

Одно ясно ставало:

— Ордери не мусили завалятися в папках.

І стурбований директор викликав знову конторників і ті шукали, щоб нічого не знайти.

Задрика майже фізично передчував, що насувається якась небезпека на нього і писав непевні листи до Харкова. Клейстер же, замість того, щоб заспокоїти щирого друга, вихваляв тактовність німців і в кожному листі настирливо описував їхні досягнення в авіаційних справах.

* * *

Щоб попередити майбутню катастрофу, Задрика дійшов нової думки, а власне: коли його хист такий широкий, що вміє з'єднувати комерційні талани, політичну дальнорість, співи й танці, то чому б не послужити своїми здатностями на користь робітників авіо-заводу. Адже, він, як директор, служить їм, то чому не відкинути геть директорську поважність і чому не злитися з масою, як це пропонують робити ватажки великої партії?

Раз він, Задрика—нова людина, то варто бути такою людиною до кінця.

І з цими настроями Задрика прийшов осіннього ранку на завод. Виконавши плана дня, директор подзвонив, і кур'єр привів усіх. Робітники прийшли з власної волі, деяких службовців притягли силою, або вказівкою на вічне „явка для всіх обов'язкова“.

Чекаючи в помешканні завкома, делегати цехів пересміхалися, жартували, а дехто згадував славетні часи громадянської.

— Хлопці, а як ви гадаєте,—почав один з токарів, ляпаючи газетам по лаві, щоб запитати всіх:—Задрика свій хлопець, чи ні?

Новицький примружив ліве око і, розтягнувши слова, кинув не двозначну фразу:

— Поки він робить доповіді на партзборах про міжнародний стан—він свій. А коли пройде по цеху і помітить нестачу ясеню та заборонить продукцію дуба, то він не директор,—а дефектор.

— Дефектор? Як це зрозуміти?

— Партач!—хотів сказати Пічета, але змовчав.

Штепа, що сидів досі в кутку, поклавши голову на долоню, підвів її і, посміхнувшись у кулак, почав:

— Як сказати?.. Людина він—не складна. На хмари не стрибає, людей не їсть, але що до паперів, то зажерність у нього чимала.

— Залиште нудну розмову. Краще давайте потанцюємо, поки наш директор прохолоджується в конторі.

І Пічета без зайвих слів витяг з кешені гребінця, обгорнув його цигарковим папером, взяв до вуст і загравав лезгінку.

— Танцюй, Мар'янку,—гукнув хтось на лаві і вивів її на середину кімнати.

Вмить утворилося коло.

Мар'янка засоромилась, але потім блиснула білими долонями на рівні очей і пустилася танцювати.

— Гей, не журися, хлопці. Ще шамає директор свою цукерку.

— Браво, Марійко! Директор з цукеркою, а робітник з лезгінкою,—додав хтось із делегатів.

Викомариста мелодія, що її вигравав на губах Пічета, захопила всіх і майже розсмішила своєю незвичністю й оригінальністю.

Гайченко і той не витримав. Він видерся на стіл і, стоячи на колінах, пускав такі дотепи на адресу музиканта і танцюристк, що Пічета запротестував.

Невідомо, чи довго б танцювала Мар'янка цей танок сили та здоров'я, коли б у цю хвилину не рипнули двори і не увійшов Задрика.

Похмуре чоло директора вмить розгладилося. Зморшки зникли, немов роса на сонці. Картина робітничих жартів веселила Ферапонта Івановича і він, не довго думаючи, махнув рукою, немов би в його руках була шабля, і немов би цією шаблею він прокладав собі путь серед ворогів.

Як же інакше? Мар'янка, красиве дівча, аж тримтить у танку, а він—безмовно стояти і дивитиметься? І, зачарований плавним розгулом жіночих рук, він підійшов до натовпу і гречно звернувся до „музики“:

— А мені можна?

Пічета спершу здивовано глянув і розгубився від несподіваної появи директора. Але Гайченко умовно махнув йому зверху, зі стола і він, не відповідаючи, дунув у гребінець ще дужче. Гребінець якось зашкварчав, од слини розірвався папірець, проте, Штепа визволив, і знову в кімнаті залунали мотиви кавказьких гір та ущелин.

— Жар, Хлороднтику,—прошепотів Гайченко.

— Жар!

Задрика топнув ногою і...

Ех, коли б ви, читачу, бачили, як танцює Задрика. Що там лезгінка, що там танок журливого Шаміля? Плюньте ви на них! Не варті вони уваги в порівнянні з тим чудовим виконанням чотітки, та не руської, а американської—закордонної, заокеанської! От уявіть: стоїть м'язистий мужчина в німецькому сюрдугі, в чорних штаних, наутюжених доброю господаркою дому, стоїть першу мить непохитно і скося дивиться на Пічету, чекаючи першого згуку гребінця. Аж ось. Губи затримтіли, музика заграла—і ноги Ферапонта Івановича починають притупувати підощвами та закаблуками по долівці. Ноги божевільно метляють на одному місці, а тулуб непорушний застобурів, застиг, немов тіло розрубали на дві половини.—Очі скляніють, світліють, а потім гіпно-тичним поглядом шугають по натовпу, лякаючи жінок і дітей.

Коло людей розсувається, шириться. Тоді Ферапонт зривається з місця і, пізнавши волю, стрибає, пливе, рветься вперед, просить ще більшого простору.

Холоші штанив метляють, як чорні вітрила, зірвані з корабельних щогол.

Задрика тупотить ногами і сонячні блишки мерехтять на його жовтих черевиках „джимі“.

Директор у цю хвилину подібний до експреса, що мчить на узгір'я і дає повний хід затиснутим поршням.

А руки? О, ці руки! Вони владно простягаються догори, немов білі смооскипи і світять усім присутнім щастям артистичної насолоди від здорового танку.

— „Свойському“ директорові браво! — гукає один з мотористів. І за вигуками, підбадьорюванням, осяяний промінням західнього сонця, Задрика доходить краю і з запалом, з шаленими прискоками закінчує американську чочітку.

... Коли регіт і галас вшухають, він розгортає папери і серйозний, немов новий, розпочинає нараду.

Косенко, Сидорук і весь делегатський загал примусили Задрику визнати доцільність вимог Луки і в протоколі секретар безтурботно записав: Чочіточник погодився з робітничою частиною що до будування... Проти пропозиції Штепи й Сидорука голосували — Орлов і майстри механічного та дюралевого цеху... За — решта. Утримався — Чочіточник (Задрика).

— Лука! Завтра ми ставляємо тобі дерев'яну раму для початку работ... І справді на завтра в цеху стояла дерев'яна рама, збита частково зі старих стоек, почасті з нових. Вона нагадувала в мініятурі ферму прямокутного залізничного моста. Пічета й Новицький вовтузилися біля неї і розвішували обіч на стіні робочі креслення ферми літака.

Сидорук бігав із цеха в цех і, коли кінчалася робота, агітував членів партії і позапартійних допомагати спробі інженера Косенка.

Хоч більшість і відмовлялася, ухилялася од добровільної праці, проте, Косенко і не мріяв про десятки робітників.

В перший день роботи у нього таких охочих набралось дев'ять душ, на другий — чотиринадцять, на третій — п'ятнадцять. Але з часом з п'ятнадцяти залишилося лише вісім. Та Лука цим не печалувався і навіть зрадів, що з ним лишилася найкраща частина.

Слюсарі швидко понапилювали авіаційних труб, принесли з собою в ангар приладдя. На шостий день вечірньої праці розпочали автогенну зварку фермових стоек і з'єднань.

Це була цікава праця. Вогонь вихоплювався і то синім, то зелено-голубим язиком лизав авіаційну сталь, заливаючи її розгартованим металом.

Косенко переживав щасливі дні. Та й радіти було чого.

Нарешті — закінчено паперову проектну роботу. Надходили часи перевірки. Він лавив поміж трубами і власними руками обмацував застигли вузли холодного металу.

Особливо захоплено працював юнак. Він перший прибігав сюди і виходив останній. Коли Лука стежив за ним, він не міг намилюватися зі справжнього запалу роботи. Це не було просте бажання, як небудь та що-небудь зробити. Це була картина внутрішніх процесів, що були властиві кожному окремому робітникові. Руки й очі ставали за кращих свідків того, як ставиться кожна людина до впертої й іноді несамо-витої праці.

Косенко, як у люстрі, бачив відбиток колективних переживань і тихо оглядав усіх. На очі кидався Пічета—нестримний учень своїх вчителів. Хоч йому бракувало досвіду, але бажання пересиливало труднощі нової, цілком нової виробничої учоби. Там, де не вистачало звички у володінні незнайомими для нього заводськими приладами, він догадувався сам і немов з надхнення знаходив засіб, використовував його. Правда, це коштувало зайвих краплин поту, зайвої втоми і незадоволення з приводу невдалих спроб—але в загальному процесі його рухи спадали на красиві рухи багатого на сили спортсмена. Ця краса давалася витратою сил, але для Пічети все це—дурниці і він ради прискорення роботи, жертвував зайвими несистематизованими рухами.

Косенко підійшов до нього і з любов'ю посмішкою стримав захопленого хлопця.

— Ти, брате, неначе штурмуєш фортецю,—сказав він, нахилиючись над варстатом, де в досить анархічному молодняцькому порядку лежали струменти і листи дюралюмінія, що загиналися довгими биндочками, мов листи на дахах.

— Та я не спішу, але я хочу винайти найкоротшу путь для ручних маніпуляцій. От чому з боку здається, що я ніби воюю з кимсь!

Спітнілий юнак одступив од станка, щоб інженер детальніше оглянув гофрованого листа. Косенко швидко надібав на хибі і показав, як виправити її.

— Над літаком треба працювати обережніше, ніж над годинником. Таким темпом ти наробиш не мало шкоди! Хоч краса в роботі і подобається багатьом, але не забувай, що взагалі зайвий міліметр, не вирізаний з дюрала, непотрібна утовщеність нервюр то-що зводять на нівець усю працю.

В цих питаннях Лука почував себе не гірше капітана океанського пароплаву. В таких випадках усі знання, що нагромадилися в голові інженера, збігалися до купи, немов піна великого валу. Радість навчання полонила його серце. Все відбувалося так, немов на вітах яблуні повистигали червоні плоди і почали спокійно падати в обійми зеленої молоді трави. Віти, що тільки-но досягали землі, поволі легшали і підіймалися вгору до блакити.

Звичайно, тяжко було Пічеті опановувати цікавими знаннями. Він іноді сердився. І коли на один вечір припадало кілька годин роздратовання й нервової злості, зате на два-три вечори він переповнявся задоволенням і тоді проміні радости ошаровували його вилиці.

Нутром спортсмен, він усе намагався переганяти то Штепу, то Новицького. Його трохи дивувало те, що вони такі, немов незворушливі, наче зледашили, все ж мали не аби-які наслідки. Та не знав іще Пічета, що не розумом, не оком відчують темп, а м'язами, які щідерть налилися досвіду й багаторічної дисципліни.

— Що, юначе, досадно?—жартівливо запитував його Штепа. І коли Пічета мовчав, то тяг до свого станка і там показував, як він уміє швидко і водночас точно, без жодного браку, свердлити авіаційну сталь, готувати, так звані, „черевики“ для сталених стяжок на крилах.

— Може заздрити?—сміявся він з хлопця, що зніяковів і мовчки стояв, вражений чистою роботою.

А дивуватися справді було чому. Штепа не поспішав як на пожежу, а використовував кожну мить і розташовував свої рухи, наче командир своїх солдатів у бою. Потім брав свердло, крутив його і раптом, немов хижак, падав на жертву і пронизував її тіло блискучим жалом. Метал тримтів од болю, од розриву молекул, шуршав срібловими віями і всипав долівку білими сльозами зламаного безсиля.

Це вподобав Пічета. Але не заздрив. На жаль, Штепа надто реально, надто математично розраховував усі моменти праці. Тому сподіватися на яскравий новий рух було даремно. В його праці — не було запалу, інтуїції і тої художньої поривності, за якою гнався юнак.

— Це — односторонність, — відповідав він. У вас одні м'язи і жодного прояву ініціативи. Ви — моторний кустар.

— Тобі хіба захотілося чогось геніального? Чи ти злякався робити шаблону по шаблону? Е, друже, замовчи! Коли б ти спробував на собі — яку економію сил дає дисципліна, то ти такого б не сказав. Краще йди назад до станка та придивляйся як, працюють інші.

Новицький працював по-своєму. Руки рук і пальців завершували тип цього робітника. Починаючи обшивку корпусу літака листами дюралю, він обережно, любовно торкався його, а за тим усією долонею накладав листи і подавав поради сусіднім робітникам. Що до опрацювання металічних речей, то його уважність завжди виявлялася в цупких хапках пальців. Вони бігали по білому полю листа, як п'ятеро жовтих козенят і немов щипали на ньому траву.

Все йшло через Новицького руки. Столярні приходили за листом і тягли його до деревообробного, де на довгих ослонах лежали тонкі ніжні нервири, що наче дерев'яні кружева перетинали середину товстого крила. Кисть руки видималася, коли він підіймав легеньку нервиру з її випиляними колами-зазубнями. Гострі очі вмиг занурювалися в кожну деталь, і лише тоді, коли все було гаразд, він дозволяв збирати крила. Лонжерони — довгі перетинки вздовж крила приємно приймали своїх сестер і нарешті загорталися в металічний дюралевий одяг.

Новицький слушно вичікував кінця і знову подавав нову команду. Тоді його пальці згиналися, збиралися в жовтий букет, при чому указний завжди розгинався, красномовно наказував, а середній і безіменний лягали біля його ніг. Ніколи Новицький не ховав руки в кешені. Навіть затурбований, задуманий над кресленням, він не дозволяв рукам зоповзати в темряву сюрдута, а пускав їх стрибати по ходах, лініях, еліпсах.

Тоді пальці, як лопатки, копалися в паперах, у дереві, в залізі і робота жваво посувалася вперед.

Новицький і Косенко в цьому були подібні один до одного. У величому синтезі сьогоднішніх відокремлених частин, вони марили про завтрашній літак з його характерним округленим еліптичним крилом.

Косенко був розумом цієї групи, а Новицький — серцем, рухачем її. Здавалося, робота мусила б посуватися швидко, та Задрика, спрямований Клейстером з Харкова, немов потурбувався, щоб через місяць не вистачило матеріалу на бензиновий бак.

— Нема латуні, — заявив він.

— Тоді ми дістанемо на інших заводах, — одказав Косенко. І дійсно, в той же день він подзвонив на Великий Електро-завод (ВЕЗ). Заводоуправління одповіло:

— Даємо в позик. Приїздить завтра.

Другого дня Косенко покинув роботу, неохоче поплентався пішки на той завод.

Його зустріли непривітно. І та ж відповідальна особа сказала по-новому:

— Не можемо позичити. Купуйте готівкою!

Зі спустошенням у серці приїхав конструктор до Задрики і попросив відпустити двадцять п'ять карбованців на купівлю латуні.

— Аж двадцять п'ять карбованців? Та ви з глузду з'їхали? За яким рахунком я переведу вашу суму? Ви лише подумайте самі,—сказав Задрика з ледви помітною посмішкою,—яким чином я можу видерти в нашого бідного заводу хоч би невеликі гроші?

Словом, Лука не розмовляв більше і, тихо стуливши уста, пішов радитися з Новицьким і Штепою. Увечері вони принесли гроші і Пічета був обраний за касира.

Юнак записав отриману суму, щось до шотидесяти карбованців, і занотував окремо—хто скільки дасть із платні через два тижні.

— Грошам, як і серцеві, потрібний рух,—серйозно зауважив він.

Косенко знову почвавав грязюкою на завод ВЕЗ, з тридцятьма карбованцями в кешені.

За годину, спітнілий, він добрався до заводу і з'явився перед очі інженера, що завідував матеріальним склепом.

Але інженерові очі звикли до папірців, і не йняли віри словам Луки, вимагаючи од нього відношення од авіо-заводу.

Косенко цілком спокійно почав доводити, що нема рації витрачати час на писання незначних цидульок і що краще, коли це задовольнить інженера з матеріального склепу, написати просто акта, бо Косенко, як не як, а офіційний представник авіо-підприємства.

— Та я цілком погоджуюся з вами, але положіння про внутрішній розпорядок не дозволяє мені порушувати його.

І, коректно розмовляючи, завідувач матеріальним склепом після двадцятисьомихвилинної культурної суперечки, нарешті закивав головою на знак згоди.

— Так би й давно!—зраділо урвав Лука.

Але хто може знати, що тебе чекає в наступну хвилину? Справді, поки вони сперечалися, загув гудок—робітники й службовці захапалися кінчати працю. Ледви інженер і Косенко дійшли до склепу, як зустріли комірного.

— Ви вже заперли?

— Так, і запечатав сургучем!

— Ловко,—майнуло в голові впертого винахідника. Доведеться, значить, вирушати додому. Хто накаже тепер комірному відчиняти склепа, зривати печатку—святий символ недоторканости склепів? Справу можна ще врятувати, прикладом, затримавши людей. Адже, коли затримати комірного, треба затримати важника, а Косенкові шукати підводу то-що. Значить, мине година, коли не більше. А за години треба платити надурочні. Не буде ж їх виплачувати авіо-завод!

Виходить—повертай голоблі й крокуй до вечірньої зміни в ангарі.

— Ви пробачте нас,—засміявся чомусь завідувач. Вже завтра обов'язково матимете...

3. ПРОБА НА ЯКІСТЬ НЕРВІВ

Задрика, під певним натиском з Харкова, перешкоджав праці. Дійшло до того, що він заборонив тримати літака в ангарі, а наказав переставити в нове місце.

— Нема де вмістити військових літаків,—виправдувався він.—Прилетіла харківська ескадрілля.

Али це зробити не пошастило.

Ніхто, по-перше, не вийшов з цехів пересувати не такий то легкий корпус. На заводі всі співчували чулому героєві громадянської війни. Літак залишився в помешканні ангара, а Ферапонт Іванович не насмілювався розпочати одверту боротьбу з винахідником, що чинить людям стільки неприємностей.

Нарешті йому допомогли.

З Авіо-Синдикату на ім'я директора заводу надійшла телеграма:

„За скороченням виробничого плану, Авіо-Синдикат пропонує скоротити штати на 15%. Замовлення на ремонт моторів лишають своєю чинністю—тому скорочення стосується всіх цехів, крім механічного. Для скорочення—термін до 15 лютого наступного року. Ремонт літаків „закінчити до 1 лютого“.

Задрика не сподівався повторення наказу і накреслив маленького реєстру всіх тих, кого він не сподобав чи за, так звану, „бузу“, чи за що інше. Цілком упевнений у своїх силах, він навіть не викликав на засідання представника заводу, а лише сказав Сидоруківі:

— Я скорочую одинадцять душ. Цим, правда, я зменшую відсоток скорочених, та дарма: партосередок мусить підтримати мене!

І він тут же послався на резолюції останніх з'їздів партії, цитуючи точно формулювання.

— А я рішуче проти цього. Ти, як директор, маєш зберегти нашу кваліфіковану силу, бо розпорошувати їх по Україні не можна. Літаки робити, це—не щіткарством займатися! Завтра ти їх не відшукаєш.

Навіть не проглянувши списку, Сидорук зібгав його й кинув до кошика.

— Даремна праця! Я обстоюватиму свою думку проти скорочення. Задрика, немов не розуміючи, глянув півнем на Сидорука і палко заговорив, умовляючи його не робити розколу між службовцями та робітниками. Мовляв, партія не може бути такою вузькою. Вона мусить бути синтезом усіх кращих сил країни і навіть більше: коли історія вимагатиме, щоб вона в деяких питаннях пішла проти робітничої, звичайно, маленької групи, прикладом, проти одинадцяти душ, то вона мусить це зробити.

— А я повторюю,—промовив знову Сидорук,—не маєш права цього робити.

Справу зі скороченням відклали на невідомий час.

І щоб як-небудь нагадати про своє існування на заводі, Задрика вирішив нарешті заборонити палити електрику увечері після семи годин. В цей вечір робітники Косенкової групи не мали світла. А вони вже мали сьогодні закріплювати крила на підкосах і над кабіною.

Навіть двигун „Сальмсон-160 НР“, схожий на товстого павука, вже вчепився за моторовий майданчик і виблискував восьма циліндрами.

Щоб збільшити удара по ненависній групі, яка фанатично будувала літака, Задрика почав частіше ходити по цехах (посидював зв'язок з робітниками!) і робив зауваження кволим робітникам, що чомусь—на око директорове—не справлялися з виробничими завданнями. Особливу увагу звертав на механічний цех і за допомогою Орлова напертав до себе робітників. Це зробити йому було легко. Розцінки за кожну річ підвищив, дав пільги, платив за брак. За два вдалі місяці він утворив твердий ґрунт.

База для наступу на в'дливий інженера-конструктора знайшлася. Отримуючи високу зарплатню, більшість мотористів посміювалися з інших цехів.

Фогель, прикомандирований до механічного, частенько приходив до ангару, де стояв недобудований літак і дуже охоче розмовляв з Косенком і з усіма робітниками.

Треба було бачити, якою іскрою запалювалися очі чужинця, коли він вчнем, досвідченим оком оглядав зроблену роботу:

— Тобре рус! Красивий птиць!

Не знаючи добре ні руської, ні української мови, Фогель говорив німецькою. Довірливий Лука притяг його до участі—і от до групи ввійшов новий член.

Тим часом уже минала зима. Восьмий місяць працювали товариші над літаком, що в нормальних умовах можна було закінчити в 25—35 днів.

Сонце скидало зимовий шолом сніжного літуна і розпрямляло голубі крила над зогрітою землею. Жовтими блисками падало проміння з височини, одбивалося в струмках почорнілих ланів. Сонце, мов веселий літун, перелітало що-дня все більший та більший кляпоть небосхилу. Ці польоти зрушили все життя, і от зеленавий Київ простяг вогкі димарі в блакить, наче прохаючи сонця спуститися на їхні верхів'я і зробити мертву петлю над працьовитим гуркотливим містом.

Авіо-завод вигравав шклом ангару і вітав свого небесного брата мерехливим сийвом дахів. Завод по-новому зустрічав весну.

Цегляні мури раптом повисихали од вогкості, і їхня свіжість, охайність спадала на око кожному робітникові. Сніг розтав, як спомини, і все торічне з'явилося знову під небом. Все, що валялося на дворі, що бруднило, чи прикрашало його, виглянуло на світло.

Милуючися з одного зльоту ранкового сонця, Косенко мимохить згадав Задрику. Все повстало перед очима—і літо, і свято, і приїзд німців.

Немов у голові розтало зимове покривало і відкрило йому все.

Так. Зрозуміло нині, хто пускає чутки про Фогеля, що він—шпигун німецької фірми, що він використовує свій стан, аби дослідити, які можливості має авіо-промисловість.

— Фогель шпигун!—стиха сказав одного разу Задрика на партзборах, куди той зайшов, як позапартійний.

— Ізолювати його од усіх таємниць,—зробив він розпорядження.

І Фогеля, на його велике здивовання, почали ізолювати. І не тільки його, а й Штейна.

Німці пожалілися Косенкові. Конструктор повірив їм і заступився за них, гостро посварившись з директором.

— Вони—пролетарі і жодного слова про шпигунство! Ви не дивіться на їхні документи, а гляньте в вічі людині...

— Фогель колись був соціал-демократом!

— Мало, що був! Коли ми завоюємо симпатії людини, вона стане комуністом.

— Вилами по воді писано!

— Вилами, чи пером—це не варте уваги, а от ви побачите, що Фогель, який не дарма воював за Баварську Радеспубліку, буде нашим. Я маю прикмети! І нарешті, я кажу це як член партії.

— І я член партії! У мене стаж більший, мусите повірити мені,—урвав Задрика. Коли ви ухилилися, то я нагадаю вам, що партія ви-правляє етичні хиби.

— Не єдиним партстажем живий чоловік! Це—раз! Вашим партстажем ви затуляєте свої витівки, це—два! А що до етичних еківоків, то партія—не голярня, щоб наводити чистоту на ваших бюрократських пиках. Звання члена партії це не пудра, якою можна присипати болячки на обличчі, щоб їх ніхто не бачив!

Задрика зашарівся.

— Ви, товаришу Косенко, я бачу, набралися у Фогеля сміливості критикувати тих товаришів, які мають більше заслуг, ніж ви! Ви підри-ваєте мій директорський авторитет!

— Що до авторитету й заслуг, то кіньмо про це дискутувати. А що до стажу і здатностей, то я маю щиро сказати: ви, член партії, творите

контр-революцію на заводі! Своїм стажем ви затуляєте людей з талантами, зі здатностями, псуєте їхню творчу працю! Утворюєте неможливі обставини. Я не буду суперечити, а лише поставлю вимоги: не касуйте моїх розпоряджень по виробництву, як це робилося досі, не нацьковуйте невинних мотористів на нас. Не посилюйте цехової обмеженості серед робітників, як це ви практикуєте. Не ховайте від нас ні матеріалів, ні електричного току.

Не встиг він сказати про те, що світло вони все таки дістають, як Задрика дипломатично простяг руку і назвав це—таємною крадіжкою заводського майна.

Лука замовк. Страшенно схвилюваний сів і мовчки написав на клапти паперу, що від своїх вимог він не відмовляється, і що для закінчення довгої роботи його треба ще чотири листи діоралу та дерева на пропелер, до якого потрібно приробити кок.

Кок—це була остання ідея незламного конструктора. Жодна європейська машина ще не мала кока, цієї горбатой видutoї півкулі, що мала прикрити самий гвинт і полегшити пропелерові розрізувати повітря.

Кок мав відіграти таку роль, яку для птахів відіграє дзьоб. Кок згладжував поверхні і нищив зайві повітряні вихори, що затримують рух літака.

За тим інженер безмовно покинув директора. А директор похвально перечитав вимоги і зі страдницьким видом замислився над ними.

Поступитись, чи не поступитись? Не поступитись—значить витримати натиск робітників! Це—значить зіпсувати собі веселі весняні настрої, загубити дорогі години копівські години на зайві комісії, збори то-що. Це значить позбавити себе тих приємних прогулянок по місту, коли так ласкаво посміхаються жінки і коли сонце дарує життя кожній клітині тіла.

Але й поступитись—не можна, це означить, що я—Ферапонт Іванович Задрика, директор Авіо-Ремонтного Заводу № Ікс—нікуди не придатний, коли перший-ліпший заводський нахаба дістає від мене чого йому треба! Поступлюся—загублю свою недоторкану честь, віддам у жертву самолюбство якомусь лайдакові, якому нема чого іншого робити, як хвилювати працюючий колектив своїми мрійними недоведеними винаходами.

Довго вагався Задрика. Багато було—і за, і проти. Але чи не найрішучіша була гадка про те, як поставиться до цього конфлікту Клейстер.

Не поступитися Косенкові,—цей чорт обов'язково поїде до Харкова і збунтує увесь Синдикат, наклепле багато на Задрику, знищить спокій Клейстерові. Тому не варто припускати такого звороту справи.

І, поступаючись своїм дорогішим самолюбством, Задрика видав наказ до матеріального склепу виконувати всі розпорядження Косенка.

4. НІМЕЦЬКА СТОЛИЦЯ НА УКРАЇНІ

А Клейстер тим часом вів свою лінію.

Сповідуючи уряд про стан Синдикату, він ніколи не згадував у відчиті про винахід Косенка. Це, на його думку, було зовсім не потрібно. Чи ж можна забивати голову ватажкам якимись нісенітницями?

Уряд оголосив провадити режим економії. Вожді партії і проорганізацій роз'їхалися по містах, щоб мобілізувати увагу мас на цей важливий момент у житті промисловості.

Клейстер же дуже дорого цінував свій час і замість того, щоб поїхати самому, дужкавав усіх директорів авіо-заводів до Харкова.

Розпорядження було зроблено так швидко, що директори не встигли приїхати на нараду.

І Арнольд Карлович у кабінеті Синдикату, заставленим фотелями і моделями літаків, прийняв Задрику, що прилетів літаком, пана Консультанта і секретаря правління Авіо-Синдикату—Секретаренка.

Орлов супроводив директора в дорозі. Та Клейстер, турбуючись про авторитет установи, дорученої йому вищими органами, не дозволив йому бути присутнім на засіданні.

Арнольд Карлович почав засідання дипломатичними фразами німецькою мовою:

— Панове! Мова йтиме про ті заходи, що ми маємо застосувати в наших заводах що до скорочення накладних витрат, підвищення продукційности то-що! Всім відомо, що однині наша увага мусить опанувати дрібницями революції. З наступної хвилини наші мозки займуться лише філософією дрібниці..

Довге нудне засідання закінчилося ще довшими постановами про деталі заводських процесів.

Артикули рекомендували однині директорам застосувати лише цю постанову, з багатьма пактами, статтями, пунктами.

Мозок Клейстера був не даремно всеохоплюючий. Жодна риса в виробництві не вислизнула з його уваги. Секретаренко похапливо стенографував його промову, а Задрика в коротеньких словах змалював стан власного заводу.

За найоригінальніший пункт у цій енциклопедичній ухвалі Задрика вважав такий:

„Рішуче пропонувати заводууправлінням скласти реєстри осіб, що мають право користуватися з казенних хемичних олівців і простих олівців. Вихідний визначний момент мусить бути розряд, а власне—особи, що мають 17-11 розряди—користуються з хемичних, а особи з 1—10 розрядом—з простих..

Крім цього, ухвала рекомендувала купувати олівці таких-то фірм, головним чином німецьких.

Після наради Клейстер покликав Задрику і сповістив йому надзвичайно таємничо:

— Червоний Хрест дає нам замовлення на збудування чотирьох санітарних літаків. Гроші виплачує в кількості 280.000 карбованців, протягом чотирьох місяців. Як на твою думку, варто будувати в нас чи краще купити готові за кордоном?

— Чи будувати в нас? Хм! Це, без сумніву, питання! Коли ми не посилено темпу будівництва, то сподіватися на акуратне виконання замовлення нема чого! Значить, жодний завод не візьме відповідальности за свою роботу! А—прикладом, коли й візьме, виконає, то чи полетить цей літак? Це теж—питаннячко! Адже ж Україна і взагалі СРСР не збудували жодного нового власного аероплана! А закордон вміть—до наших послуг! Кілька днів чекання, і нате вам: на обрію Харкова зацвітуть пропелери кількох симпатичних „Рон'є-Ракет“. Тут навіть і вибору нема!

* * *

Увечері Орлов, занепокоєний поведінкою своєї дами, Фріди Йоганівни, прибув з Задрикою на товариську гулянку до Секретаренка. Зібралися майже всі.

Лунала німецька мова, і Секретарик заздрих цьому. Він розумів, але не вмів говорити.

Клейстер знову сидів поруч з Консультантом і хвалився, що вищі органи Республіки дали сто тисяч карбованців на перебудовання заводу з ремонтного на будівничий.

Пан Консультант кивав головою.

Та як він не ховав, куточки губ стислися, заховався в уста.

Але ж німець лише сміявся й уривчасто гомонів:

— Сто тисяч? Це вартість двох літаків! Я радію тому, що більшовики мають стільки впертости, що напевно зі ста тисячма вони досягнуть того, чого німці не досягали і з п'ятьмастами тисяч.

Клейстер поспішив його заспокоїти. Ніхто не наївничав і не наважується робити зі ста тисяч п'ятисот. Звичайно, правління Синдикату купить дві „Рон'є-Ракети“, і, лише забезпечивши льотні лінії двома чи трьома десятками літаків, насмілиться будувати свої. Мовляв, не буде ж чекати ринок їхнього кволого поступу вперед.

— Авіо-Синдикат тримається не заводами, а лише пасажирними лініями!

Ось основа Арнольдових міркувань, і звідси він виходить у своїй праці.

Пан Консультант став для правління ширим приятелем, а через Фріду Йоганівну він знав майже про всі справи й таємниці. Не було б парадоксально сказати, що він знає, скільки грамів пилоти лежять на кресленнях Косенка, про які всі забули і якими ніхто не цікавився у загальній метушні буденних днів.

А Фріда (о, ця хитра Фріда!) за зиму встигла розчаруватися в Орлові і частенько кидала його в Київ. Вона не рахувалася з протестами „тимчасового чоловіка“ і робила свою кар'єру все більшу й більшу, захоплюючи своїми чарами все ширші кола і навіть зазіхаючи на директорську незайманість великого Клейстера. Що міг дати їй нещасний Орлов, жалюгідний індивідуаліст, дуелянт, освічений міщанин, що навіть зрікся ради неї свого винаходу „трапеційного крила“ і яке він з її вимоги продав за кілька тисяч панові Консультантові? Чим він міг прикрасити її життя в колишній трухлявій столиці з її одноманітним і нудним Дніпром? Адже ж Харків—не Київ! Раз життя закубилось в центрі, в місті восьми залізних ліній, раз воно завузило всі події лише там, не тут—у цьому ладанному Києві, то чого зрікатися їй, Фліді, принадних авантур, тим більше, що мужчини самі торують їй шлях і як пилесос притягають до себе? Хіба в цьому єсть злочин? Вона невинна в жартах природи, що, спородивши її, наділила маленьку дівчинку хистом кокетства і не аби-якою красою, чим завжди пишається жіночий рід.

Фріда Шотер вивчила психологію мужчин і, як досвідчений артилерист, біла по меті вірно і влучно.

Клейстер упав перед німцями? Гаразд! Вона zorganizувала німецький гуртожиток, з'єднала навколо цієї живої справи не мало людей. Вона утворила чужинцям-гостям такі обставини роботи, яким міг позаздрити кожний ляльковий король, хоч би з Данії або Швеції, коли не з Монте-Карло! Хто міг краще від неї відшукати будинок, знайти німок-кухарок, німців-швайцарів, німця-двірника, замовити німецькі візитні картки і написи для робочих кімнат, особливо в будинку Синдикату? Яка жінка змогла б так швидко влатати впертих бюрократів з інших установ, коли вона вимолювала то словами, то посмішкою, то жартом дозвіл на те, щоб гості-чужинці мали якомога менше цивільних незручностей? Одне слово, вона забезпечила коханих друзів і німецькими газетами, і журналами, і перекладачами, (коли вони гуляли по місту), і ваннами й іншими зручностями культурного життя.

І не було кращої нагороди для неї, коли пан Консультант, дякуючи за цю роботу, перед від'їздом її у Київ до „чоловіка“—Орлова, сказав:

— Вашими тендитними ручками збудовано наш добробут. Ми почувемо себе надзвичайно добре, бо навіть забули, що ми в більшовицькій країні. Завдяки вашим турботам Харків перетворився для нас у Берлін!

Щоб показати, що вона вміє цінувати компліменти, Фріда Йоганівна відклала свій від'їзд і влаштувала на прощання вечір з артистами опери, що співали німецькі національні пісні і танцювали танки західної країни.

На вечірці Фріда була дуже весела і сміялася більше за всіх. Тут вона одверто ігнорувала Віталія Павловича. А коли він покликав її в куток і почав гримати на неї, вона, ні слова не сказавши, знизала плечима і демонстративно звернулася до музик, щоб вони заграли новітні танки Європи—„Чарлстон“ або „Бостонський фокстрот“.

Орлов скипів од ревнивої злості, коли побачив, що Секретарик (і де він, вертун, узявся?) пострибав з Фрідою в ідіотських на екзотичного танку.

Клейстер помітив, що Віталій Павлович зажурився, спитав—чому. Та Орлов мовчав, і догадливий Арнольд Карлович попередив відповідь розмовника:

— Жінка кинула? Дурниці, товаришок! Ви встановіть новий, справжній погляд на жінку. Для всіх нас і для мене особисто жінчина—ні що інше, як голандська пічка, або центральне ogrівання, біля яких можна погрітись. У всякому разі, вона для мене не важить більше, ніж якийсь десерт після закуски й вина!

Орлова вразив цинізм голови Синдикату, цього повненького, круглоплечого чоловічка, який умів дипломатично вести розмови й умовляти навіть роздратованих робітників не згірше за Керенського.

Орлов не зміг далі стримувати себе, підійшов і образив Секретарика голосним натяком на те, що, мовляв, щоб знайомитися з красивими жінками, треба голитися не в поганенькій голярні якогось Іванова біля Благбаза, а в чепурній перукарні міського центру.

Ах, що було на вечірці!

Фріда в таких випадках неодмінно тікала, але сьогодні залишилася, щоб бачити, як заступається Секретаренко—це одоробло—за свого службовця. Треба було б бачити, як він підступався до тонкого Орлова. Гулками кроками, такими, що здавалося, немов наступають полчища Макензена, він наблизився до нього і в п'яному чаду вліз у бірку...

Ледви не дійшло до револьверів...

На щастя, Орлова врятували німці і, як перед ними не стовпчив Секретаренко, як не метушився, вони знову пропонували розв'язати сварку пивною дуелею.

— Це істотно німецьке лицарство,—гаряче казав один із німців.

— Пити, та не так, як у Києві. Пити, аж поки не лусне шлунок!—настирливо вимагав Секретаренко, завзятий прихильник цих нелюдських змагань.

І знову була пивна дуеля!

І знову переміг Орлов. Переміг старою давно випробованою хитрістю.

Жертвою став милий Секретарик.

— Як це? Не вірю,—закричав Секретаренко,—він хитрував!

В наступну хвилину вузувати руки Секретаренка обшукали кешені п'яного Орлова. І лише тепер усі дізналися, що інженер користувався одним делікатним предметом.

Дослідчий хист Секретаренка пішов і далі.

Що це за пиво, мавпи безхвості?—питав він в офіціантів, показуючи на випиті пляшки, що стояли під столом.

Офіціанти не знали. Вони ніяково зупинилися над столом і витягли відтіля дванадцять повних пляшок.

— Так це пиво?

— Хто його зна,—одповіли вони.—Порожніх ми не забирали відтіля. І пішли. А Секретаренко, з серцем за свого побороного друга, жбурнув пляшку на долівку і розбив її.

Через три години, вже перед самим ранком, вбиральники виносили посуд.

Клейстер дізнався про подію і розреготався, потім узяв позу і прочитував, притагуєючи слова Шекспіра з „Макбета“:

— „О, п'янство! Тебе ми всюди пізнаємо по гарячій безглуздій розмові, по червоних носан і по сечі!..“ Правдиві твої слова, о, великий майстре трагедій!

5. ДОПОВІДЬ ПРО МІЖНАРОДНИЙ СТАН

Орлов повернувся до Києва вже без своєї подруги.

Фріда навки розпрошлася з ним і пішла на утримання Клейстера. Інженером опанувала важка журба.

Він не сховався разом з Задрикою та Клейстером і поїхав поїздом.

Коли він прийшов до заводу, натрапив на величезний аркуш паперу, на якому трьома фарбами було написано, що Клейстер сьогодні після роботи зробить велику доповідь про міжнародний стан.

— Ох, ці міжнародні стани!—зідхнув Штепа,—як вони набридли! Нема місяця, щоб не почути про остогидлого Чемберлена, Пуанкаре, Мусоліні. Коли ж ми чуємо не про них, а про Задрика та інших сукняних барбосів?

Не маючи папірця, він надірвав об'яву.

Новицький, що йшов за ним, здивовано спитав, на що це йому.

— Кручу „козодойку“. Спалю з махрою—більше буде користі...

Сумні були думи цих двох робітників. Кінчилася перша половина квітня—цвіли дерева, квітники, а літак усе стояв недокінчений. Вже й кока приробили з повітряним гвинтом і хвостові стерня поставили, а летіти не можна!

Ще вчора працював двигун, але сьогодні зіпсувалися дві свічки і застрайкувало примхливе магнето. Треба дістати нові. Це-б то взяти в склепі нові і поставити в мотор.

Настрій у робітників був напружений.

Косенко що-дня підбивав їх, мріючи про випуск машини до Першого Травня. Та й вони самі почували, що заводська атмосфера розпалюється.

Не дарма ж Задрика згадував про якісь таємні накази про скорочення штатів, виробничої програми й таке інше. Задрика, правда, не насміявся просто приступити до виконання синдикатських наказів і всі почували, що він не перший місяць чекає якогось сигналу для наступу. Ця нерозгадана тактика директора туманила здогадки і дала привід Косенкові в-перше сказати так:

— Що Задрика—боягуз, сумніву нема. А боягуз лише тоді стає хоробрим, коли в його ворогів зв'язані руки!

— Правду мовили! Але ми не дозволимо зв'язувати руки!—запевняючо одповів Штепа.

Про приїзд Клейстера всі знали зарані. Начальник льотної станції отримав телеграму, що з Харкова вилітає літак з такими-то пасажирами. На появу Арнольда Карловича на заводі покладали певні надії. Новицький, що вже втрачав рівновагу і не був у змозі терпіти далі дріб'язкових допікань, перепон і жалюгідної системи затяжок, притиснень (що до них немов би стосувався закон)—думав пожалітися Клейстерові.

— Пожальюсь! Рознесу Задрику-передрику в пух і прах! Хай узнає, чи колються робочі мозолі,—думав він, очікував на аеродромі.

Літун Сальний готувався до одльоту на Одесу, куди мав відвезти деякі доручення і фото-апарати для повітряного знімання округи.

— Гляди ж, товаришу. Повернуся з Одеси—щоб апарат був готовий.

— А хіба ти будеш літати?

— Не знаю. Поки мені лише відомо, що навколо вашої машини йдуть уперті суперечки! Більшість літунів не вірять у льотні здібності машини. Але я вірю... Власне, хочу вірити!—поправився він.

За п'ять хвилин Сальний полетів на південь, а того не знав, що він не встигне прибути до перших спробних польотів Косенкової машини. Задрика хитрував так, щоб усі літуни, які співчували і підтримували конструктора, опинилися у всіх пунктах Республіки, лише не в Києві.

Родинний зв'язок з льотною частиною Синдикату допоміг Ферапонтові Івановичу вплинути на „розльот“ чесних літунів.

... На аеродромі зібралася адміністрація заводу. Літак спізнювався на п'ять хвилин.

— Клейстер акуратний, як німець! Але сьогодні погода не та,—промовив начальник станції.

В горі бешкетували повітряні течії і підкидали машину, заколисуючи її в повітряних ямах.

Нарешті красивий коник чемно торкнувся трав'яного покрову і прокотився сто метрів, злегка похитуючи на підкосах крилами.

Пілот простернів машину до ангару і от—на очі присутніх з'явилися три ставні постаті. З кабіни легко випурхнув борт-механик, за ним лісуватий Клейстер з випещеним лицем, рожевий і трохи стомлений. Далі вайлуватий Секретарик. Останні вилізли—важкий Секретаренко і пілот.

Після привітань і перших запитів Клейстер покрокував у напрямі затишної садиби, де містився „аеро-вокзал“.

Новицький, що як раз стояв на шляху, похмуро поглядав на задрикуваті брови Арнольда Карловича і на його припухле обличчя.

Свита чвалала за ним.

Новицький почекав іще з хвилину, і коли силует голови наблизився—стримано сказав:

— Доброго здоров'я, наш уповноважений!

Клейстер наче невидючими очима зупинився на майстерові і гречно посміхнувся:

— Ви, здається, помилилися! Ви маєте на увазі когось із цих осіб?—І делікатно простягнув руку у бік тих, що йшли позаду.

— Ні! Іменно вас я маю запитати! І про дуже важливе!

— Коли ви хочете запитати, то неправильно назвали мене. Я—ще ні чийм уповноваженим не був.

— Ну, коли не уповноважений, то—слуга...

— Слуга? Що ви?—і брови кострубато знялися догори.

— Так, слуга! Хіба ви—не слуга класи, що уповноважила вас? Чи ви не йдете відчитуватися перед нами—перед хазяїнами?

Новицький потемнів. Численна сила запитань впурхнула в голову. Він забув своє перше запитання.

А Клейстер, нічого не розуміючи, щось белькотав.

— Феропонте Івановичу, поясніть мені, про якого слугу і хазяїна говорить цей чоловік?

Задрика опинився поруч і хотів щось одповісти, як застиг у довгому чеканні чогось незвичного од Новицького. А майстер раптом відчув приплив гострої злоби од взаємної непорозуміlosti і свердлував чорними очима і Клейстера, і Задрику.

Він був повний нервового напруження. Коли б Задрика зачепив його, то Новицький спалахнув і почав би розмову лайкою.

Та цього не трапилося.

Чи Клейстер був такий сумирний у ту хвилину, чи Задрика вдало змінив напрям розмови, словом, вони розійшлися тихо.

Новицький зосереджений і стурбований подався в цехи, а свита до аеро-вокзала.

* * *

Пічета тим часом закінчував з Мар'янкою стінну газету.

— Як назовемо?

— „На старті“—найкраща назва,—впевняла дівчина. Це означатиме, що ми живемо на землі, не шугаємо в небесах і все оглядаємо на „старті“, перед самим відльотом.

— Гаразд.

І вони писали. Пічета малював.

* * *

В пів на п'яту Клейстер почав доповідь про міжнародний стан. Чи то була така умова з Задрикою, чи вже такий був енциклопедичний розум Ариольда Карловича, невідомо. Одне відчули робітники, що Клейстер надто серйозна людина і так поважає себе, що вважає нижче за свою гідність робити доповідь менше двох годин з гаком.

Поки він говорив про капіталістичні країни, сорок відсотків аудиторії (збори відбувалися в моторно-механичному цеху) встановили собі за обов'язок дрімати, двадцять—думати про хатні справи, а останні слухати слово через слово:

„Чемберлен... Чемберленом... Чем...берленові...“

Косенко нашорошено вслухався в доповідь голови і з досадою очікував хоч на жодний натяк на внутрішні справи.

— А як з міжнародним станом заводу?—не втримався Новицький.

Клейстер пірнув зором у гущу робітництва, щось подумав і знову продовжував на старий лад. Тепер його всевидючий зір планував на Монбланових височинах Середньої Європи. Слова гладенько сипалися з вуст. Шуршали в вухах і дзвінили, як срібні гривенники, що вилітають із під штампувального станка.

О, яка глибока й висока доповідь! Все, все треба зачепити, нічого не забути!

Спало вже не сорок, а шістьдесят відсотків.

І спитайте, чому сплять?

Он плаюють очі Штепа, киваючи сонною головою. А за його спиною мріє про щось Гайченко. Дехто з літунів клає носом. Хтось звалив голову на бік, немов це не голова, а важкий баланс залізничної стрілки.

Втома панує над зборами, а Клейстер „шпарить“, одним словом, без оглядки. Вже сім годин бевкнуло десь у монастирі. Вже й сонце

сховалося в жовтих брезентах небесного ангара, а доповідач лише скінчив з Румунією і щось двома фразами згадав про Італію й Еспанію.

— Та доки нас будуть мучити?—зірвався відкілясь голос. Всі здригнули і сонний дурман трохи розвіявся, щоб знову непереможним плином залити мозки.

— Я ще освітлю роботу Комінтерна в східних країнах, головним чином Персії і Турції в звязку...

Дехто тікає зі зборів, але мудрий Задрика наказує сторожеві заперти браму заводу.

— Нема дисципліни! Це жах!—промимрив він, і з особливою увагою слухав далі блискучу промову Клейстера.

В сорок хвилин на восьму спітнілий і радісний Клейстер скінчив „хождєніє по мукам“ і сів на широкий фотель.

Всі відхнули і заворушилися.

— Яка незрівняна доповідь! Вона зробить честь будь-якому вождеві,—замилувано прошепотів Ферапонт Іванович і несамовито, в якомусь робленому запалі, заляпав у долоні.

— Чого він так? Мов хлопя, яке,—здивувалися сусіди.

— То він мозолі аплодисментами набиває! Треба ж бути схожим на робітника,—ввічливим тоном зауважив Пічета, який ще в шість годин вчора обарвив стінгазету синьою смугою і домалював якісь деталі. Газету він скрутив трубкою і передав Новицькому.

Коли б ви знали, чим скінчилися збори!

Перший попрохав слова Новицький. Ніколи ніхто не бачив його таким темнобронзовим, як зараз. Гурт робітництва зашумів, наче гай у весінньому гулі і зіщулювся, підсунувся ще ближче до трибуни.

Новицький спершу бажав сказати так багато, що його язик приклеївся і немов усох од довгої жаги.

Минуло кілька хвилин, аж поки вилетіло перше слово. Але це слово коштувало великого клопоту всім присутнім синдикатовцям. На жаль, треба б дуже довго малювати нюанси, деталі зборів. Поручуючи ще одну формальну традицію, просимо читачів уявити зчервонілі обличчя президії (головне Клейстера й Задрики) і темну постать майстера, що немов поставлена шпала, хотіла впасти на голови аудиторії—тяжкими жалями, прокляттями—хотіла вдарити камінними словами, збити шрапнелим розривом скуйовджене безголов'я робітництва й службовців.

— Хто про що, а я, товариші, про міжнародний стан заводу!

І далі полився кипучим водоспадом обвинувачень, доган, нападок. Чого тільки він не згадав Клейстерові й Задриці? І бюрократи-сукнократи, і льокаї німецьких капіталістів, і згубники всього будівничого, чистого, чесного, що єсть на заводах.

— Я з фактами в руках,—кричав він і сипав на голову оливою доказів.

— Ось вам виявник громадської думки—стінгазета!

Його руки метнулися за спиною і над сценою шелестливим простирадлом простягся заводський часопис.

— Ось, шановний громадянине Клейстере, вона пише про вас! Послухайте!

Новицький прочитав передову, статті, навіть вірші заводського поета з відділу „Юнацька Творчість“.

Всі, як прикипіли, слухали читача.

Газета „На старті“ у відділі „Думка людини, що впала з надхмар'я“—питає: Що таке тяганина?

І відповідає: Це новітній, нещодавно винайден вид хижака. Жире виключно папір, запиває чорнилом. Іноді досягає страшених розмірів.

Найбільший індивід цієї ненажерливої породи знайдено в непролазних нетрах Синдикатських кабінетів.

— А тепер я, Новицький, запитую вас, товариші, про кого тут говорять? Про нас самих чи..?

— Ні, одгукнулася аудиторія.

Новицький переможно-радісно повів бровами по довгому тлі заводських мурів і продовжував. — Газета „На старті“ далі питає нас:

Що таке бюрократизм? І одказує, що це — надзвичайно пошесна хвороба, досить розповсюджена в Українській Європі і в інших радянських Америках. Осередком її вважають зелене сукно, до якого небезпечно доторкатися неробочим людям. Для винаходу засобів боротьби провадиться наукове дослідження. Поки що самий радикальний засіб це писати в нашу газету.

Новицький раптом замовк і тримтячою рукою повів по президії. І першою жертвою, що потрапила в зуби промовця, була постать Задрики.

— Це про вас згадали, любий директоре!

Задрика, стурбований поглядом кількох сот людей, розгубився і зашарівся смугами.

— Я пропоную припинити безвідповідальну балаканину! Це — порушення дисципліни й елементарних норм поведінки, — заволав Феропонт Іванович.

— Це вам неприємно? Ну, звичайно, — удавав із себе трагіка-артиста Новицький. — В такому разі ми зачитаємо думки людини, „що впала з надхмар'я. Увага, читаю: „Про що думають на заводі“?

Задрика: Громадське навантаження існує лише для того, щоб: 1) виконувати його в пивному буфеті; 2) рахувати наслідки роботи... по випитих пляшках і 3) з нопівською акуратністю не платити грошей.

Клейстер: Олені годують самоїдів на півночі, карлики з Африки і Полінезії — людодів, а я — пильную за папероїдами.

Запит: Для чого існує замурааний робочий костюм Арнольда Карловича?

Відп.: Щоб з'являтися на партзбори й не пачкати новенький закордонний.

Запит: Які гори найвищі в світі? Які моря найглибші?

Відп.: Гори — синдикатські паперові, текові, моря — чорняльні..

* * *

Промові Новицького надходив логічний кінець. Прочитавши вголос усю газету, він підкреслював ними власні думки.

— Ім'ям свідомих робітників я вимагаю дозволу побудувати літака на самому заводі за кошти Синдикату. Вимагаю звільнення з посади Задрики й Клейстера, бо вони байдужо поставилися до Косенка.

— Коли вони сьогодні — перець, то на завтра стануть гірчицею! З гіпнозом закордону, з поклонами перед Заходом — пора кінчити раз на завжди. Коли цього не зроблять наші органи, то ми зробимо самі. Ми ще не забули про страйки і знаємо, як закидати дефекторів у лантухах на дах.

Виступив і Штепа. Говорив у тих тонах, що й Новицький. Сидорук, що головував на зборах, раптом отримав записку ультимативного змісту:

„Негайно зачиняйте збори. Така критика не припустима. Всю відповідальність покладаю на вас. За образи й наклепи я подаю заяву на весь осередок в К.К. Ваша м'якість довела комуністів до анархічних збочень!“

Задрика.

ПОДОРОЖ УКРАЇНСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ ДО БІЛОРУСИ

Група білоруських „маладняківців“ з т. Усенком (чл. українського „Молодняка“).

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

UNIVERSITY OF CHICAGO LIBRARY

Сидорук, одначе, зборів не зачинив, а оголосив записку прилюдно В цеху залунали слова обурення:

— Треба довести до кінця!

Косенко сидів на лаві і своїм тілом нагадував літака на старті. Коли говорили про нього, ноги його починали тримтіти, немов крила, що ось-ось мають майнути в повітрі. Думи звивалися вихорями і мутними звоями обплели очі й руки.

Він чекав, поки черга промовців дійде до нього.

І нарешті... Сидорук оголошує його призвіще.

Косенко похололий, трохи блідий виходить на трибуну. Він відчуває, що його коліна наче засихають, як дерево в пустелі, що в стегнах повно застиглої крові. І гадка раптом ясною смугою пропливає в свідомості.

Із шкірянки висовується кулак, що викочується з рукава, як яблуко. На лиці—гнів.

Він сильно стукає по столику перед самим носом Клейстера.

— Хто віддав небо німцям? Хто посадив нас отут на землі, щоб ми колуналися в ній і допомагали чужинцям володарювати в блакиті? Ви!.. Але... нагадаю вам, що небеса є не лише для хмар і птахів. Вони будуть і нашими—і наш радянський літак повинен бути там. Ви гадали, що війни—нема, революцію—скінчено, що вони ніщо інше, як відпрацьований газ, в якому можна погріти рученята! Ви нас цькуєте, як собак?! Розгонюєте? Але чим ви не переможете нас!

У палкій промові Косенко нарешті оголосив, що сьогодні до нього прийшли делегати залізничних Лютневих майстерень, з не аби-якою погордою похвалитися тим, що їхні майстерні хочуть віддати сорок шість тисяч робітничих пожертв на будівняння нашого аероплана.

— Гроші вони внесли на біжучий рахунок у Держбанк і ми хоч завтра можемо одержати їх. Тому я вимагаю зміни виробничих планів. Годі купувати за кордоном. Наше золото не існує для того, щоб викидати його за радянський борт. 46.000 мусять піти на будівняння літака № 2 нашої системи.

Звістка для більшості була несподівана. Зворушені нею всі чекали, чим одбиватиметься Клейстер, якими доводами.

Таких зборів не знала історія авіо-заводу. І виступ Новицького, що не був випадковим по настроях і думках віщував довгий нещадний бій.

Але Клейстер розчарував усіх. Замість відповіді, замість доводів, доказів, він послався на якусь англійську звичку і на традиції демократичних зборів, що, мовляв, денна повістка суворо-обмежує теми мітингів, демонстрацій, то-що. Тому всі—говорили, мовляв, не по суті, і він, Клейстер, може з „цифрами в руках“ довести те, чому Косенкова машина не матиме успіху, що вона взагалі не полетить і кінець-кінцем, вона дорожча за інші системи, бо ми не маємо ні навику, ні досвіду.

— На що хвалитися тим, чого ви не маєте? Машина ще не летіла? Ні! Ще Винахідничий Комітет Синдикату не дав дозволу будувати її? Не розглянув до кінця проекта? Ні! Значить, дорогі товаришочки, не турбуйтеся і будьте вдячні, що ми—в правлінні ще не заборонили остаточно ваших нікчемних робіт.

Словом, Клейстер блиснув дипломатичними здатностями і показав наявно, що він не зарив своїх талантів у землю. Він нікого не ляв, не нападав і тоном усієї заключної промови довів усім, що він настільки вихована людина, що навіть лайки Новицького і Косенка не порушили його душевної рівноваги.

Збори розійшлися майже ні з чим. Але око Косенкове помітило, що це—відлив моря, який знову за законами природи налетить гучним прибою на чорні, зарослі мохом скелі.

6. РОЗДІЛ НАКАЗІВ

НАКАЗ № 13 ПО РЕМ-АВІО-ЗАВОДУ № ІКС

„За скороченням штатів і виробничої програми звільняється з роботи:

По механічному цеху Пічету

„ „ „ „ „ Штепу

„ „ „ „ „ „

По обойно-малярному Мар'яну Штепу

„ „ „ „ „ „

По дюралево-слюсарному „

По льотній частині Сального

(Примітка: відкликати його з Одеси)

По канцелярії „

НАКАЗ № 47 ПО АВІО-СИНДИКАТУ (що до особистого складу)

„Замовлення на ремонт семи літаків передати з Київського заводу до Харківського і Надзіївського

Для цього відкликати з Києва:

Новицького—майстера аероплано-зборного цеху—і послати в розпорядження Каспійських майстерень, на лінію Харків-Тегеран—Термін трьохденний.

Косенкові—пропонувати зайняти вакансію директора авіо-завода № Зет у Далекограді.

Орлову—пропонувати зайняти вакансію начальника виробничої частини авіо-заводу № Ікс.“

НАКАЗ № 48 ПО АВІО-СИНДИКАТУ

„Пожертви робітників Лютневих залізничних майстерень у розмірі 46.000 карб. (сорок шість тисяч карб.) зарахувати на біжучий рахунок Синдикату № 206“.

НАКАЗ № 49 ПО А.-С.

„Для купівлі чотирьох нових літаків „Рон'є-Ракета“ типу „Сатурн“ командувати до Німеччини комісію в складі: Клейстер А. К., гера Консультанта, Секретаренка і літуна-експерта Зорова. Термін командировки—два місяці. Гроші на купівлю і подорож—узяти з біжучого рахунку № 206“.

НАКАЗ № 50 ПО А.-С.

„За довгочасною хворобою начальника канцелярії А.-С. тов. Ступайтіса, призначити на його місце Шотер Ф. И., що має приступити до виконання обов'язків до 15 квітня б. р.“.

НАКАЗ № 309 ПО ЛІНІЇ МОСКВА—ХАРКІВ—ПАХЛЕВІ

„З 10 квітня п. р. постановою правління А.-С. вводиться єдиний прапор для підприємств та авіо-станцій Авіо-Синдикату. Прапор затверджений Центральною Прапорною Комісією. Прапор має червоне полотнище з чотирма літерами Республіки. Поруч з ним серп та молот, а в середині—малюнок літака. Однині всім поставлено за обов'язок під час свят вивішувати його на будинках, брамах, шпильях то-що.“

НАКАЗ № 62 ПО ДРУКАРНІ ІМЕНІ тов. ВОДЖА

„Негайно видрукувати для потреб Авіо-Синдикату, для рекламного відділу Господарчої Радий агітаційних органів Друзів Блакитної Флоти

плакат з літаком „Рон'є-Ракета“ типу „Сатурн“ в кількості п'ятидесяти тисяч примірників. Гроші виплачено повністю. Плакати мають бути негайно передані до Транспортного Друку („Транс-Друк“) до Центрального селянського будинку то-що з метою розповсюдження по всіх усядах—по заводах, вокзалах, хатах-читальнях“.

А в блокноті гера Консультанта дослідче око прочитало:

„Панові Фогелю догану за видачу виробничих таємниць фірми панові Косенку. Поговорити з паном Х. з приводу дальшого перебування пана Ф. в реєстрах громадян нашої батьківщини.“

Пана Штейна—попередити, застерегти від зв'язків з комуністами авіо-заводу...”

* * *

Клейстер і Задрика мали єдиним ударом розквитатися з тими, хто заважає їм іти європейською ходою до машинізації Республіки і повітрянізації її небес.

І (яка велика терплячка у пролетарів!) Новицький виїхав до Каспійського моря.

Штепа, на зло дрібному переслідуванню Задрики, пішов шукати роботи на ВЕЗ'ї і знайшов... „роботьонку“ на два тижні.

За це страшенно його лаяла дочка. Тоді Штепа-батько пішов до корчми і пив, як добрий порядний чолов'яга. Скільки пив, не рахував. Але пив, і всюди, всім своїм друзям за пляшкою розповідав про нове чудо... про недобудовану машину.

Сальний, що довідався в Одесі про скорочення, надіслав розпачливо-злого листа і кляв усіма словами київську верхушку:

„Мені Управління Порту пропонувало перейти до них на службу, але я не погодився і добуваю останні „фотознімочні години“ на окрузі. На перше травня я приїду до вас. А може прилечу з машиною. Я чув од товаришів, що на свято ваша машина буде цілком закінчена. Сподіваюсь...”

Цей лист був адресований Косенкові, і Лука в кожній рисці літер відчував непомірковане збентеження останніми подіями.

Одповідає йому:

„Я написав до контрольних органів—„авіо-почтою“,—листи всі пропали. Пишу тепер простою, але наші шановні контрольори зайнялися ще важнішими справами і я напросто боюся їх відривати від справ, за-ради мого маленького діла!“

А Задрика тріумфував, сидячи в Харкові. Він не спішив здавати справ директорських і якось перед одльотом комісії до Берліну, сказав Клейстерові:

— Добре, що ми залишили конструктора в Києві. Це тонкий дипломатичний хід! За те ми повідрубували дереву всі віти. Очевидячки, жодний стовбур без гілок і зелени не проживе. Скільки на вашу гадку треба часу, щоб поховати їхні мрії?

Арнольд Карлович суворо мовчав і немов не чув самого запитання. Що міг переживати в такі ліхі хвилини винахідник? Харків (Синдикат, розуміється) мовчав, Харків ще не розглянув проєктів, Харків—тягне, мучить, не говорить ні „так“, ні „ні“. Харківська каста наукових діячів не спромоглася й досі розібратися в суті винаходу і звичайно борсається в своїх машинових теоріях, вирікши пророческим голосом загибель тим, хто хоче на одному крилі збудувати силу апарату.

Адже ж відшукався десь такий мастодонт, що сказав на одному з засідань:

— Наші винахідники не тим зайнялися! Майбутнє авіації не в крилах, а в двигунах, у моторах!

Косенко взяв це з розмов, з листів, і, як йому не допомагав Сидорук і партосередок, сумнівав його не було краю. Серце розривалося на шматки, немов хтось шарпав у грудях пазурами і облуптував його колючим дротом.

— Наш осередок—не слабкий, а чому ми, комуністи, не можемо подолати їх?—заклопотано звертався він до широї „партконячки“, що, не покладаючи рук, агітувала всіх на захист робітників заводу.

— А не здолаємо тому, що ми, як і всі люди, маємо справу з величезними просторами, не підлягаємо безпосередньо ні київському наркомові, нікому. Що до профспілок, то вони пропонують адресуватися просто на центр. От і маєш, ніхто нами не цікавиться. Ми нікому не потрібні. Мені, як секретареві, дають докладні інструкції і поради що до партосвіти, що до керування культком, фабкомом, клубом, осередком, але ніхто не сказав мені жодної фрази, що я маю право на втручання у виробниче життя, яке, до речі, огорнув Задрика якоюсь таємницею... Таємниці...

— Але я не покладаю зброї. Я скличу партійців і всіх чесних робітників—ми докінчимо.

— Гаразд. В такому разі я звільню декого од партнавантажень. Хай ми зоріємо кілька годинами балаканини заради мовчазної праці. Хай уже не голова, а м'язи візьмуться за партнавантаження.

І, стиснувши руку, Сидорук намітив список добровольців, які щодня збігалися до бюро з запитанням на вустах: „коли машина полетить“.

Увечері Косенко й Сидорук обійшли недокінчений літак і з тугою дивилися на шасі, що впиралися в долівку, не маючи коліс, на двигун, який чекав черги на іспит на спеціальній станції за механічним цехом.

— Великдень—на носі. Це ж чотири дні пропадає. Розпливуться безплідні, як туман.

— Кому як, а для нас великдень—робочий час! Я не покину машини,—впевнено зауважив інженер. Працюватиму, бо мушу довести безвірникам, що люди—не воші, які повзуть по тілу земної кулі од однієї солодкої ранки до другої. Коли не зробимо цього—ми нікуди не здатні.

Наступного ранку в Косенкову групу знову вилилося дванадцять чоловіка охочих.

Незламність Луки не зменшилася і в той день, коли він отримав з Баку листа од Новицького, що з одчаєм жалівся на місцеві порядки.

„Моя перекидка—це хитрість заправил! Ніхто не потребує мене. Я—зайвий. Безробітний і вільний, як птах! Коли оце не зароблю грошей на нафтових промислах, то не знаю, з чим збиратися в путь до Києва“.

Багато ще дописував Новицький і кожна фраза з листа була для Луки палючим струмком розтопленого олива, що вливалось в рот, котилося в горлянку і душило дихання, нищило надії.

Спіраллю смерті затягалися обставини навколо Косенка. І він, що хоч би раз коли злякався ворога, чийм іменем була названа авіо-чота в Севастополі—відчував якийсь страх, незрозумілу непевність, що мержувала з гострим буренням. Ці настрої опановували ним, ставали сусідами і нагадували Луці розхвилювану міднострунну рояль, де білі

клавиші чергують з чорними діезами та бемолями і де грізними октавами зриваються крики розбещеного, розтривоженого серця.

— Новицький! Я послав тобі телеграфом дев'яносто карбованців. Все, що мав! Приїжджай! Літаком неодмінно. Добудуємо!

І Новицький телеграмою-блискавкою одповів, що незабаром приїде.

Але Задрика теж не спав. Зробивши операцію перекидання харківчан до Києва і навпаки, і, розклавши моторний цех, він найняв одного не дуже розумного коваля з паровозних майстерень і приставив його для роботи над літаками.

Коваль на другий же день показав, оскільки небезпечні його грубі, ведмежачі рухи для ремонтуємих аеропланів. Своєю нарочито грубезністю він мов підкреслював, що нехтує усіма тими, що „по-інтелігентному“ працює над складними частинами, які треба досконало вивіряти, виважувати, розраховувати.

— Ви нам робите більше лиха! Одійдіть у бік,—казав Косенко йому і привчав до нових виробничих маніпуляцій.

Ковалеві, що лічив себе стовідсотковим робітником, це не подобалося. Йому було лінки переробляти себе, пристосовуватися до нових форм праці, зміняти свої звички.

— Якого чорта я буду тут витребенькувати над цією дурницею,— захищався він, повертаючи назад виклепані гвинти. Я працював над казанами, над ось-якими великими підоймами. А ви наказуєте мені псувати очі над цим? Та це можна сховати в кешені, таке воно маленьке. І вам, товаришу інженере, не соромно виговоряти мені за таку дрібничку?

Лука уважно вислухав і сказав, що в літакові все найменше має найбільшу вагу.

— Я на те інженер, щоб змусити вас іти не за кустарницькими звичаями, а за новими, науковими!

Ковалья це образило і протягом кількох днів він жалівся на сувору дисципліну, на догани, штрафи, якими Косенко, як начальник виробничої частини обдаровує робітників.

Задрика ловко використав цехову вузькість мотористів і переконав їх, що мотори і їхня сила це — сіль авіації. Випадок з ковалем став немов за сигнал охолодження мотористів до Косенка.

Далі Ферапонт Іванович поклав виключно на Косенка підтримку виробничої дисципліни. І тому всі жалоби гультьїв, симулянтів падали на одного Косенка.

Орлов, об'єктивний спостерегач, не втручався й один раз здивовано спитав у Луки:

— Ви замовили механічному болти по дванадцять міліметрів—для вашого літака?

— Так. По 12.

— А вони, гляньте, зробили по вісім.

Орлов показав з десяток болтів, зовсім не придатних для жодної частки аероплана—ні для винта, ні для кабіни, ні для підкосів вони не годилися.

Косенко ледви стримав гнів.

— Ви бачили, вам хтось підрізав ножовкою сталеву стяжку на самому „черевикові“?

— Ножовкою? Стяжку?—перепитав винахідник.

— Так, напевно це зробив якийсь фабзавучник! Їх так мало вчили. А ви вже поставили на роботу. Одначе, ви, товаришу Луко, необережні! Косенко нічого не відповів.

Це значило, що пропадало три вечори перед самим великоднем, коли все треба було підготувати для дальшої святкової праці.

Коли смеркло, зійшлися Косенкові комсомольці й дорослі робітники і балакали про чийсь злу руку.

— Це жак! Проходить час! Гинуть надії. Коли б ви розуміли, що кожна хвилина коштує мені не мало крові.

Три вечори пропало даром.

І на три вечори наблизилоса Перше Травня.

Наступного ранку Косенко послав слюсарів припаяти автогеном іще одну трубку в шасі, яка за новим розрахунком посилювала пружність колес на двісті відсотків.

Трубку не припаяли. А інших кваліфікованих сил бракувало.

Були надії на Штепу, та старий зап'янувшись, і зовсім переселився до корчомки. А коли приходив Лука закликати його до роботи, він осоловіло мружив очі і, заплітаючи язиком, мимрив:

— Будувати!.. Годі. До... бу... дува... лися!

7. ПРО ЩО МОЖНА МАРИТИ ПІД ЛІТАКОМ

— Звідки в тебе така витримка, ніщо тебе не згинає?—питав Штепа в Косенка, що, не покладаючи рук, працював над кресленням.

— Хіба ти ще не знаєш, що люди минулого стосуються людей сучасного так, як залізо стосується стали.

Світлими блисками очей полихало обличчя Луки. Червоні смуги від безсонних ночей лягли під ними й огортали їх зморшками, тоненькими, як волосинки.

Десь люди веселилися. Десь, немов у голубій труні, гули великодні давони і дункі басові акорди церковного свята досягли сюди. Але це не зачіпало робітників і вони, зрештою, забувши про каскади сонячного сяйва, про мрійну напону задимарених обрій, уперто працювали.

Мар'янка готувала їжу на сім чоловіка, Пічета допомагав їй чистити картоплю, а потім хапав малярську щітку і фарбував білою срібловою фарбою крила.

Пропелер лежав осторонь, схожий на смужасту африканську зебру, що, простягнувши голову вперед, відпочиває на сірому гарячому піску.

Вже дві ночі спали товариші в ангарі.

Косенкові й Новицькому вподобалося місце під крилами апарату, і глупої ночі вони лягали обов під ними. Укривалися двома шинелями. Під голову—мотки матерії й тросів.

Тут було досить добре. Літак висів у повітрі на кранах і висвічував триплексовим шклом на вікнах пасажирної кабіни. Це пахло якоюсь таємницею і залізний птах скидався на розгонисту білу акулу, що застигла у водах ангарового моря. Зірки густо просвічували крізь дахові сходи і пливли увісні як золота пилюга на синьому шляху небес.

— Це покрити лаком... Пригвинтити кока з пропелером—і все готове, засипаючи, говорив Косенко. Новицький ледви слухав його і стомлений засипав. Лука ще перекукувався з Пічею, що збирав у „Рон'є-Ракеті“ подушки з фотелів, а потім дрімав, давлячись увесь час на свою дюралеву красуню, що овальною плямою вимальовувалася в темряві.

І з думами про неї—засипав...

... Прошли дні. Перше Травня почалося. На демонстрації він виставив свою машину і чекав години дня, щоб завести мотора.

І от вранці...

Готовий літак в'юном зривається зі старту і немов гребінцем зачісує траву, змітаючи з билинок пил, папірки, недокурки.

Повітря летить крижаною ватою, холодить лице й руки, розбивається за хвостом у конус вихора з пилюги, еліптичні крила, а руки людини, що кидається з кручі в воду, оживають і тримтять од опору. Але вони

міцні. Ох, ці крила—могутні, широкі! Ви—не звичайні. Ви—орлині, пружкі!

Косенко за пілота, Орлов за борт-механика. За пасажирів—якась юрба, непевний ревучий гурт, що його наче навмисно заперли в кабінку. І нині вони прив'язалися до фотелів, бояться відкрити вікна і заклопотано поглядають у стелю, не маючи сміливості дивитися на хуткий розворот польоту—на землю.

А вона, капосна, лине вниз з хуткістю трьохсот кілометрів за годину, пливе, як потік зеленого проміння. Все, що було горбами, дорогами, будинками, озерами, тепер ніщо інше, як кольориста винігрета.

Швидкість здається ще більшою, коли Косенко не забирає височини, а веде машину на рівні шостидесяти метрів.

Ах, як страшно стало пасажирам, коли літак відривався від землі—од тієї смарагдової матери, яка вигодувала їх!

Косенко ж радіє і в думках взиває їх „повзунами“, що ніколи не зазнають щастя польоту, невгамовної, ні від чого незалежної хуткості.

Кричить якась пасажирка. Але її ніхто не чує, ні шість пасажирів, що занепокоєно дивляться на неї, ні, тим більше, пілот.

Мотор панує. Він—цар згуків! Цар басовитих циліндрів та альтових пошвистів повітряного гвинта!

Косенко спускається ще нижче—до 40 метрів і уявна хуткість збільшується удвічі. Пасажири хвилюються й осовілими очима шукають точки оперття в напівпорожній блакиті, на якій важкими кучугурами з'являються хмарки, хмаринки.

Не дивись униз, пасажире!

Пожалій очей, пасажирко! Не витримає твій шлунок! Лише сміливому можна глянути вперед!

Он блиснуло голубою парою далеко місто. Бачите? На димчатому обрії, де, як гірний кришталь, палає вечірнє зеленосокове сонце. Помітили, як літак раптом повернув туди? І ось воно, те місто, що я вам показував—колихнулося перед обрієм і нині наближається до нас.

Ось—воно біля ніг. Повзе під ногами! І бачите? Зникає під ними—оця заплутана мапа вузлуватих вулиць і майданів. А будинки? Як камінні хвилі вдарили нам у вічі, бризнули червоно-зеленою піною дахів, упали в безодню—в яму майдану і знову підвелися на новому кварталі.

Місто стріває вас гранітовим штормом і ледви не засосує до себе в цю рельєфну глибину, де чорними раками повзуть автобуси і де, як голуба медуза, пропливає парасолька якоїсь дами.

Косенко мчить далі. Місто позаду. На шляху передмістя—з його гострими палями-димарями, забитими в товщу надрічного ґрунту. Пасажири сподіваються на катастрофу, божевільно волають, грюкають кулаками до кабіни пілота і проклинають літунів.

Невже аероплан не наскочить на заводські димарі? Це буде чудо!

— Пане авіаторе,—кричать вони,—взьміть височинь!

Але Косенко знижує ще на десять метрів і ловко, немов дзига, проскакує поміж цими червоними кілками.

Проминули.

І вже, як мрія, як раптовий помах кривої шабляки, блищить річка.

А далі зникає.

... Нарешті Косенко кидає літака в небеса. Туди, до хмар, до зірок, що он уже висвічують у потемнілому zenіті.

— 1000 метрів!

Сонце падає на обрій, як роздавлений лимон і безсило заливає суходол жовто-зеленою юшкою. Зі сходу крадькома з'являються тумани

і ховаючи обличчя в синіх шатах вечірньої прохолоди, повзуть на колінах по землі.

Літак досягає рівня чорної хмари.

Літак наздоганяє дощ і—раптом Косенко помічає внизу, десь на глибині п'ятисот метрів, між небом і землею—дивну смугу, що вигинається кольористим колом.

Ця перекинута дуга виростає майже на очах і вражає око райдужним одсвітом сонця. На тлі темного дощу вона ще ясніше одрізняється од усього, що на землі і над землею.

— Райдуга!—радісно скрикує пілот.

Лука повертає літака, робить коло і пробує наблизитися до неї. Але райдуга даленіє од нього, і це віддалення не зменшується.

Навпаки—за першою райдугою виникає друга, трохи темніша і немов, завозькана на краях.

Поворот дає сумні наслідки. З нижньої половини виростає друга і все небо—кілометрів на п'ять охоплює красивий прозорий двоїстий обруч, що починає котитися збоку літака, стрибаючи по земних долинах, церквах і лісах.

— Яка краса!—гукає од Орлова Косенко, але той похмуро мовчить, нагадуючи лицем ікону.

Повний насолоди, пілот стишує мотора, і виводна труба починає тихенько висюрчувати дим.

— Ніколи я не відчував такого щастя! Я переміг! Досяг мети!—Лука бурхливо радіє, що літак його власної конструкції так легко планує в повітрі.

Ах, ця перемога! Нарешті! Нарешті!—шепотять його губи, і він, мов новонароджений, починає спостерегати все-все. І який не прекрасний захід сонця, що зіщулилося, притиснуте чорною плитою дощової хмари, як не міняються заливи вечірньої землі—ніщо так не вабить його зору, як ця двоїста райдуга.

Літак перелітає нижню смугу хмари, що немов клинок простяглася на зустріч авіаторам...

Райдуга слідує за його польотом і блищить надзвичайно яскравим світлом.

Але сонце поволі гасне і вона вмирає, мов істота, позбавлена золотої крові.

В-перше зникають півкола внизу, куди не дістає проміння, а потім верхівинка і лишаються, як знаки дужок, уламки рожевої середини.

З жадем прощається Лука з красою райдуги і питає Орлова—чому він не бажав милуватися з краєвиду, що буває дуже-дуже рідко.

— З нами летять наволочі, і я був проти твоїх спіралей під хмарами! Косенко лупає очима від здивовання. Орлов не чекає нових запитів і пояснює:

— З нами мій ворог—Фріда Шотер! Зрадниця, що розбила моє серце, досі повне кохання. А пасажирі—це синдикатчики, цеб-то—твої недруги!

Тепер Косенко розуміє, в чому справа. На його власному літакові летять—вороги, з якими він не мав нічого загального і які зіпсували його нерви безглуздою байдужістю до його кривавої роботи.

— Гаразд!—думає він і знову напруженим зором шугає в земних глибинах, що темніють полотнищем, вкинутим у синьку.

Ніч. Бездонна баня небес, мов фіолетовий шолом літуна, одягає землю і гріє її тихим сяйвом зірок, рятуючи од космічного холоду.

Зірки палають, як ніколи. Вони блискотять колючим світлом. І промінчики, що падають з них довгими голками, протинають повітря,

водночас вишиваючи на земних кружевах золоті крапки. Це горять вогники внизу — там, на землі — в хатах у селян.

Відчуття роздольних обріїв сповнює конструктора.

Він — щасливий і радий за весь світ.

Орлов же сидить у темнім кружалі крилового вирізу і щось думає — настирливо, одчайовно, безмовно.

Як запалений мох під стовбуром синього дерева внизу, з'являється якесь невідоме місто. В темряві, в безглибинності воно нагадує тепле сором'язливе полум'я, що поволі вилизує розбризкані краплини пролиного спирту.

Де вони тепер? Яка це місцевість?

Як вони сядуть? Де? Чому їх не зустрічають прожектори, чому не видно аеродрому і чергових машиністів?

Косенко згадує всі випадки свого життя й одна думка розпанахує його мозкові прожилки:

— Вночі, в тумані, в сутінках — сидати не можна! Це надзвичайне ризикування.

І вони летять далі. Місто тухне десь за обрієм, мов догоріла ватра.

... І зненацька Орлов схоплюється з місця, несамовито махає руками, сіпає пілота за плечі (вони сиділи поруч) і швидче жестами, а ніж словами, говорить про свою турботу, про свої наміри.

Лука внюхується в повітря, незрозуміло дивиться на зірки, на цей золотий дощ і відчуває свіжу вогкість.

— Що це? Невже ми над морем? — думає він.

Орлов примарою сутеніє праворуч його і нащось виймає запалку й креше.

Не зважаючи на це, Косенко занурює зір униз і бачить під собою якусь рухливу пінясту завісу.

— Це напевно — Чорне море!

Орлов підносить запалку до нитки бензино-проводу і поки Косенко щось одшукує в незайманих авіонних глибинах, розриває шайбочку на рурці і підставляє вогнисті іскри під бензин.

Косенко цього не бачить, зайнятий спогляданням за темним ультра-марином морських вод.

І враз йому здалося, що слава про його славетний польот полинула всесвітом, і що наблизився момент, коли за наказом керовничих органів Республіки — весь Севастополь (напевно, вони біля нього) засяє мільйоновосвітніми прожекторами і світоносним мечем розкрає небо над ним. Ескадри міноносців, крейсерів запалять гірлянди ліхтарів і вийдуть у море, щоб освітлювати йому шлях і саме місце спуску.

Та цього чомусь нема. Косенко вагається і навіть скидає літунські окуляри, щоб розгледіти щось подібне до світла далекого маяка.

Але... Орлов (помста, помста ворогам!) виконав свій божевільний намір і бензин запалав. Спершу вогнем зайнявся струмок, потім долівка кабінки, за ним шкіра взуття і, що найнебезпечніше, сам мотор.

Вогонь рванувся довгою лентою і впав кашлатим страховищем на крила, на бензинові баки. Жовтий сполох охопив літак. Баки через півхвилини вибухнули піроксиліновим фейерверком і літак залився прибоєм вогне-ної піни.

Дюраль затріскотів, мов жорства. Металичні стяжки з'єднання, шурпи, підкоси, полотно — все це шурувало, наче зелена коцюба розво-рушила в топці жаркий антрацит.

З вікон кабінки вилетів хтось і майнув роздертим розпореним живо-том. Орлов пізнав: це була — Фріда.

Літак плив по інерції, схожий на вогнені похорони в повітряній труні.

Лише пропелер доплакував останніми сльозами бензину і доспівував свою першу й останню авіонну пісню.

Косенко скрикнув з одчаю. Його серце стрибало в грудях і нило, немов його скрутили, прив'язали вузлом жил і стисли пресом. Гинула його праця, надії і його життя...

І, оскажений від жаху, він прокинувся...

Розвиднялося...

* * *

Новицькому теж примарилося щось подібне. Тільки іншого змісту.

— Уяви, Луко, велику простору залю—для масових танців. Музика грає туш і пари розодягненої молоді ведуть веселий хоровод. Туш змінюється мазуркою, а потім вальсом. Я вглядаюся в обличчя і бачу, що це—вся непманія, з усієї Республіки.

Надібую й наших комуністків. Раптом дзигарі одбивають дванадцять замогильних вдарів. В залю вбігає чекіст з отаким наганом у кобурі, в повній формі.

І, ляпнувши в долоні, суворий, мов осінь і холодний, як крига одрубує:

— Панове! Танцюйте „вальс фінал“! Неп скінчився!

І всі пики побігли в свої норі, мов криси з корабля.

Новицький мрійно примружився і, надіваючи „капот“-покришку на двигун, додав:

— Я хочу, щоб цей фінал пройшов швидче!

Позаду застукотіли молотки.

8. ЛІТАК НЕ ПОЛЕТІВ

31 квітня літак уже стояв за ангаром і мотор герготів бучними схлипами циліндрів.

Іспит двигуна, вдалий, як і сподівався Косенко, зворушив його і сповнив найкращими переживаннями. „Сальмсон-160 НР“ обіцяв бути своєму названому батькові слухняним хлопчиком і ніщо не віщувало будь-чого недоброго, лихого.

Косенкова група цілком вірила в льотні здібності машини. Лише адміністрація не помічала і немов не бачила нічого. Та Задрика бурчав на Сидорука. Ввесь час тикав пальцями на Штепу й інших скорочених і посилався на указ Синдикату, що забороняв перебувати на території заводу стороннім особам.

— Я не відповідаю за них. Я покличу міліцію і силою виведу!

І, принаймні, виходило так, як говорив Задрика. Приходила міліція, писала протоколи. Проте, ні Штепа, ні Новицький не покидали ангару.

Тоді Задрика викликав експертів-літунів і в супроводі адміністрації зайшов до ангару.

— Ця машина не полетить,—авторитетним тоном заявив він.

— Як не полетить?—здивовано спитали робітники.

— Не полетить, бо її збудовано не з тих матеріалів, збудовано без нашого догляду, вона буде зтяжка на вагу. Як спеціаліст, я вже зараз бачу її недоліки!

— Недоліки?

— Нудя! По-перше, нема літер на крилах! Ніхто не знає, яка система, яка літера. А по-друге... взагалі це—летюча труна!

— Нема літер? Будь ласка, Криго, бери вимір, лінійку. Пиши „К-1“.

К—це значить Косенків літак, а 1—перший номер,—розпорядився Новицький.

Комісія оглянула, полапала обшивки, знайшла, що в деяких місцях офарблення недостатнє, зробила кілька здвигів плечима і пішла до аеро-казалу.

— А як же завтра бути? Я бажаю продемонструвати її перед радянським народом,—звернувся навздогін Косенко.

— Про це не може бути й мови. Я призначаю заводські іспити машини на третє травня, коли погода буде ясна,—одповів безапеляційно Феррапонт Іванович, знову згадавши одну із інструкцій Синдикату, що встановила сім попередніх іспитів літакові раніш, ніж він вилетить за межі рідного заводу, а власне: на хуткість, на височинь, на вагу, на підйом то-що.

... Сонце сіло за обрії. Літери „К—1“ прикрасили намальований овал на дюралевій стінці кабіни.

— Завтра польот,—заявив Новицький.

І всі розійшлися. Сидорук і Косенко лишилися знову в ангарі. Спали на канапі в курильці—стерegli машину.

Лука хвилювався. Він, наче наврочений, ходив по асфальту і не міг заснути. Його мучили думи. Мучило це дивацьке чекання, коли не знаєш—а що ж буде завтра, що подарує майбутній день? Краще робити будь-яку важку роботу, аніж чекати цих моторошних хвилин, коли польот нарешті завершить довгочасні сподівання і знову ввіллє сил у спустошені клітини стомленого тіла.

Косенко не спав цілу ніч.

* * *

З Одеси о 6 годині ранку прибула телеграма:

„Вилетів „Ель-Фау-Ге“ з пілотом Сальним. Фото-матеріали з ним.

Розщот на службі—кінцевий!“

Це майже образило Задрику, коли начальник станції подав йому звістку.

— Хто його пустив у повітря? Його скорочено з першого травня. Начальник мовчав.

* * *

Орлов давно вже ходив, обтяжений думами. Фріда—зрадила, і на кожне його прохання відповідала глузливими листами.

„... Раз кохання—спорт, я не маю з тобою нічого спільного. Тебе—обігнали краді бігуни.

Не твоя Ф.“

„... Я не винна в тім, що ти продав патента на своє трапеційне крило в Берлін. Ти невірно зрозумів тоді мої слова.

Колись твоя Ф“.

... Орлов загубив остаточно ґрунт під собою. Життя не обіцяло подарувати в майбутньому ні кохання, ні наукової роботи. Він жив, немов четвертований. Серце—забрала Шотер, розум—Рон'є.

... Провалляям, ямою повстало тоді питання: бути чи не бути. Питання, немов вага.

І, як символ кінця, ліг на праву вагу німецький елегантний бравнінг.

Тоді кілька краплин крові вибігли зі скроні в'юнким струмочком і впали на долівку...

* * *

Одночасно з новиною про самогубство Орлова робітники були вражені новою телеграмою, що несподіваним птахом з'явилася о восьмій годині:

„Повертаємося з Берліну. Летимо на двох закуплених „Р-Р“. Приготуйте місця в ангарах. Консультант і я—лишаємося в Берліні. На машинах за пасажирів—Секретаренко і німецькі гості. Ведуть машини наші літуні. Секретаренко везе для Задрика останні числа авіо-журналів.

Клейстер“.

— Приготувати місця!—наказав Задрика.

— Нема місць,—одповів комендат аеродрому.

— Тоді виведіть геть „К-1“. Це не пошкодить йому. Формально—його ще не лічиться в формулярах!

На щастя Задрика, біля літака не було нікого, окрім машиністів, що готувались доливати бензин у баки з пересувної тачки. Вони про щось говорили і в руках одного з них був кульок.

Побачивши Задрику, він заховав його в кешені, але посміхнувся і знову вийняв.

— Зуби не поспеєш?—умовно запитав директор.

Механик мовчав.

— Негайно виводьте „К“ з ангару.

На превеликий жаль, Косенко в цей момент снідав у буфеті і не бачив, як механики заметушилися навколо нового птаха.

Прийшовши сюди, він подумав, що літака вивели для проби на поле. Це трохи заспокоїло його і він пішов до осередку, куди кликав його Сидорук. Але одна дрібниця зупинила його.

На асфальті хтось розсипав білі кришталіки.

Нахилився, помацав.

— Цукор! Що це значить? Невже хтось снідав тут?

І задуманий грюкнув боковими дверима.

* * *

Сидорук був оточений робітниками і жартував з ними. Одна тема з'єднувала думи: свято і „К-1“.

Хтось згадав про самогубство Орлова і додав:

— Він застрелився не з простої причини. Це припадає точно з тією годиною, коли він узнав про накреслення літер „К-1“.

Сидорук ніяково підвів очі.

— Може Косенко вкрав його ідею?

— Задрика не попустить цього наклепу! Побачиш, не посоромиться і десь бевкне: Косенко й Орлов—обидва винахідники крила. Косенко вкрав у Орлова!

— Хай тільки спробує! Непокійно озвався Новицький.

Сидорук сидів за столом і, поглянувши на годинника, промовив:

— Хлопці! Хто піде за прапором? Треба вишикувати колону. Виходьте на брук.

Мусимо зауважити, що день Першого Травня був визначний і що цей день цілком увійшов у літопис авіо-заводу. Принаймні, події так захопили завод, що жоден з робітників не забуде його. Цей день був так би мовити найбільшим вузлом з Клейстерової мережі. Всі постаті, що промайнули в ці години, всі розмови, що пролунали на аеродромі—склали деталі трагедії, що через байдужість адміністративних верхів

та через їхню осячачу непорозумілість так глибоко вплинула на учасників свята.

З чого почалося?

Для робітників — з прапору.

Для Задрики — з самогубства відданого друга Орлова, що так хутко кинув Косенка за ради директорських похвал та обіцянок.

Пічета пішов за прапором і знайшов його в коридорі аеро-вокзалу.

— Ви не беріть старого потертого. Беріть новий — стандартний, — гримнув Ферапонт Іванович і сам виніс древко, на якому теліпалися золоті галуни, мережка, пришиті до червоного оксамиту.

— А важкий, — мимохіть подумав юнак. — Напевно красивий.

Загін робітників побачив ще здаля і гучними вигуками стрінув носія. Оркестр раптово заграв туш і всі засміялися.

— А розгорни його, — прохав Штепа і вхопив за другий край матерії.

Робітники повиходили з лав і кинулися розглядати.

— Одначе, одну обіцянку виконав „чочіточник“. Подарував таки на свято!

Пічета й Штепа почали розгортати і на очі їх випливали якісь фантастичні блакитні узорі з тонкими золотими і срібловими вишивками. Літери „Авіо-Ремонтний завод № Ікс“ містилися внизу під розкішним малюнком землі — такої, яку видно з пташиного польоту.

— Здорово. Хороший художник малював?

— Здається, колишній академик. Викладач дисциплін у Строганівській художній школі, — ствердив Сидорук.

Оksamит розгортався далі. З червоних складок виринув хвіст, корпус, ліве крило і нарешті весь літак, що линув десь над хмарами.

Всіх вразила закінченість малюнка. Справді, заводоуправління не пожаліло грошей і дуже солідну суму виплатило за роботу, як за вишивання, так і за малюнок.

Пічета радів од задоволення.

Під таким прапором він готовий іти на свято.

Він весело підхопив бильце і закинув на плече.

— Але... що це?

Чому робітники раптом замовкли? Що за причина? Штепа, Новицький і Гайченко незадоволено заговорили і почали щось викрикувати.

— Кинь додолу! Ми не підемо за ним!

І на превелике диво весь загаль робітництва підтримав їх. Зчинився мов би заколот.

— Нас обдурили!

Пічета повернувся й од несподіванки похолов. До прапору великими кроками підійшов Косенко і без жодного слова, з затислими тримтчастими губами — блідий, вхопив за край і рванув з усієї сили. Галуни забовталися, оксамит затріскотів і відокремився від деревини. Одні цвяхи лишилися на ньому.

— Це — зайвий доказ... — зашепотів він і остаточно зірвав матерію.

Носій здивувався. Він зриває червоний прапор? Прапор революції — і в додаток такий чудесний і дорогий?

І враз... одразу з'ясувалося!

Намальований літак був точний малюнок літака „Рон'е-Ракета“ типа „Сатурн“, капіталістичної фірми чужої держави.

— Так ось воно що? — майнули думки. Задрика демонструє свої симпатії до німецьких капіталістів? Директор до останнього мозоля загіпнотизований закордоном? Немов не було інших малюнків інших систем? Чому, прикладом, не намальовати військового бойового літака?

Чи може забути, зайняті вертлявими Фрідами та непівськими засіданнями?

— Контр-революція! — гукали з натовпу.

— Відмінити демонстрацію!

— Ні! Цього ми не зробимо! Підемо без прапора, — закликав Сидорук.

— Я пропоную йти на поле! Заведемо мотора, — прохав Лука.

Настрої віщували бурю. Всі розсипалися по дворищу і, як не благав Сидорук йти на демонстрацію — ніхто не йшов. Отрута надто довго труїла заводський колектив, щоб він знайшов у собі певні сили. Сидорук, на думку Косенка, діяв не тактовно. Замість того, щоб йти до Задрики і брати його „на абордаж“, секретар ухилився од прямої відповіді і кликав робітників за межі заводу — в місто.

Таким чином, завод розколовся. Сидорук, як-не-як, мав рацію йти з робітниками туди, де святкує весь пролетаріят міста. Правда, він обіцяв швидко повернутися, бо, мовляв, Задрика — не втече од кари і сьогоднішня подія буде великим зрушенням до розслідування всіх темних історій, що облуптали Синдикат. Словом, почекати ще — не завадить загальній справі, бо дійсна витримка почувается в чеканні.

Косенко лишився на місці. Завод був надто дорогий йому. Несвідомо для себе він став патріотом авіо-будівництва, ентузіастом і людиною, що не бажала одірватися за ради будь-чого, хоч би й необхідного, од цього рідного йому ґрунту.

* * *

На аеродромі стояв літак і немов чекав Найдю, якого начальник станції призначив по дорученню Задрики на польот.

Але Найдю летіти відмовився:

— Не тільки третього травня, але й сьогодні, першого, не полечу! Я люблю життя й заради радянського патріотизму якогось-олуха не бажую ламати карк. Я скінчив дві літунські школи, зломив три ребра, руки й ноги повивихував, в лікарні після дев'ятої аварії півтора місяці лежав, висів на підвісках, ордена маю, а ви наказуєте? Не полечу!

І стукнув по столі руба долонею.

— Цей павук не потягне машини, — кричав він, тикаючи пальцем на мотора і в-друге рішуче відмовився.

* * *

Прилетів Сальний і, здавши свою машину на чистку, промивку — радісний вскочив у кабінку „К-1“, перекинувся парою слів з Новицьким:

— Тобі заборонено літати, — сповістив начальник станції літуна.

— Мені?..

Механики тим часом повернули лопасті пропелера, накачали повітря в карбюратор і, взявшись ланкою за руки, чекали команди.

— Контакт, — гукнув Новицький.

— Єсть контакт, — одповів пілот, накручуючи прибор пуску.

Механики після: „раз, два, три“ гойднули гвинта. Пропелер чхнув глухим шумом і не ворухнувся. Три механики відскочили в бік.

Поки Сальний не сказав „виключив“, ніхто з них не наближався до літака.

Після кількох спроб, коли вже присутні почали висловлювати сумніви сприводу безперебійної роботи двигуна, мотор нарешті хлипнув і закрутився прозорою жовтою промінистою айстрою.

Пропелер немов розквітнув у молодому зумі і жмутками вітру обдав робітників.

Сальний посерйознів і наче сповнився якогось осіннього суму, нудьги гострої, як лід, і холодної, як зимова ніч. Як не вірив Сальний у мотор і літака, холодок стис серце кліщами і не одна думка розворушила глибини почуттів. Перший польот—без усяких заводських проб, без прийомної комісії?

Чи не божевілья? Жоден завод у світі не робив так!

Шкода Сальному і інженера, що поруч з ним, а відступати запізно. Засміють! Скажуть—злякався! Хто повірить поясненням?

Пілот думає ще багато, а потім сміло дає газ, збільшує кількість оборотів з двохсот до тисячі трьохсот.

Мотор тримить на місці, тягне машину до блакити, але підставки під колесами не пускають. „К-1“—стоїть і мудро висотує повітря з поля, ссе його, мов голодне немовля груди матери.

Під гвинтом зривається конусний горізначний вітер і, похитавшись, падає, наче задихнувся в сильних, нестримних потоках. Трава покійно покляла свої тіла на землю і лише крутилася старими засохлими травинами.

Мотор розігрівався і через десять хвилин у бензині 65%.

Літак ось-ось готовий стрибнути в повітря!

* * *

— Пічета! Іди до міста. Скажи Сидоруківі, що через годину над демонстрацією літаємо ми! І Косенко дав юнакові велосипеда. Комсомolecь помчав.

Сидорук на мітингу—на плаці перед пам'ятником Карла Маркса виступив од імени авіо-завода, передав прохання робітників усієї демонстрації і сповістив про надзвичайний польот.

Маніфестантів це дуже заінтригувало і всі зори тепер були скеровані на голубу блакить.

Чекали годину. Нема!

Чекали другу, третю. Надходила четверта.

Сидорук і маніфестанти страшенно досадували з невідомої їм невдачі і врешті згубили будь-яку надію на виліт цікавого літака.

— Обдурили!—говорили з натовпу.

* * *

А на аеродромі власне й почалася трагедія.

Машина раптом замовкла. Замовкла з невідомої причини, наче заснула, як дитинка на руках матери, коли втомиться. І радіатори нагрілися та—мотор кахикнув, як туберкульозний і впав немов безсилий.

Косенка, Штепу й інших наче обдало зимною водою глузування. Жарти посилюлися. А тут ще, як навмисно, прибули німецькі „Р-Р“ і зависочили над ангарами. Прилетіли німці.

Секретаренко і німці-гості неактивно поставилися до проби машини.

— „К-1“ годиться лише для авіо-музея!—сказав Секретаренко.

— Дві години мучаться з одною заводкою мотору? Це жах!

— Не летів і не полетить!

Косенко відчував, як сили його тануть, як м'ягшає серце, зірване зі своєї ритмичної орбіти і губить рухливу силу. Нервовий приплив опанував конструктором.

— Невдача! Я б застрелився на його місці,—говорить один з пілотів, якому здалося, що „К-1“ зменшить льотне навантаження і позбавить великого заробітку.

— Воно—так! Осляча впертість ніколи не нагороджує будь-чим, окрім найглибшого провалу!

Косенко не стримував себе і стурбований пішов в ангар, аби заспокоїтись насамоті.

І щоб прогнати жахливе почуття неприємності, він прикликав Штепу і раптом серйозно зауважив йому:

— Ні! Не можу! Мотор мусить працювати. Він не міг зіпсуватися просто без жодних причин!

Конструктор знову повернувся до „К-1“. Тут уже був Сидорук, що приїхав з міста і разом з Новицьким та іншими обмірковував несподіваний казус із двигуном.

— Здається, все гаразд. І магнето, і свічка, і всілякі проводи, і циліндри працювали, як слід! Що б могло статися?—ходив біля літака Новицький, насупивши брови.

— А ти, Сидорук, теж додумався! Таку рекламу на мітингу утвори, що вона нам у печінках сяде!

Косенко блідів з кожною хвилиною.

Мотор стояв о дванадцятій, стояв о другій годині. Не зворушився навіть о третій. Доки ж це чекатиме маса Лютневих робітників — тих друзів флоти, що дали 46.000 на будівлю „К-2“.

— Підкачай твій „К-1“, товаришу інженере!—промовив один з делегатів-залізничників.

— Ви давайте йому гроші,—глузливо озвався один з мотористів— він не то, що 46.000, а всі ваші зарібки пустить на дим!

Напруження виростало. Новицький і Косенко зняли „капот“ і почали дослідження двигуна.

— Хто небудь ходив біля нього? Може хто навмисно щось скрутив?

— Крім станційних механиків, ніхто не торкався літака.

Що ж могло статися? Що? Чи це—примха мотора, який залежить од стихії, од якоїсь порошинки, що могла залетіти в якусь щілинку? Чи це злодійська рука натворила лиха? Можливо, що порошинка? Але як це шкодить успіху науки і людям, що примушують стихію працювати на себе.

Розібрані частини машини поволі розкладалися на полотна, під пропелером.

І з жахливим напруженням, думаючи над сьогоднішньою пригодою, Косенко враз згадав про цукор, розсипаний біля ангарів на асфальті.

Цукор? Які стосунки в нього з двигуном? Що спільного? Що за безглузде порівняння? Якись кришталіки цукру, з яким люди п'ють чай, мають зв'язок з машиною?

Але... заждіть! Щось пригадується Луці з бойових епізодів імперіалістичної війни. Тоді між офіцерами-літунами, до речі, малоздатними до льотної роботи (протекція, а не відбор!) і механиками йшла ворожнеча. Останні мстилися над першим за їхнє знущання, за бійки і псували апарати. А частіше літуни (може од заздрости?) підробляли штуки товаришам із мотором—повним солодкого бензину пускали в повітря.

Ну, да. Це так! Звичайно цукор, і ніщо інше.

І конструкторові повстала картина: механик, підмовлений Задрикою, (може якийсь злодій?) всипав в бензин цукру і на тачці повіз наливати в баки.

... Коли пустили мотора, підсолоджений бензин попав до циліндрів, де бензин змішується з повітрям і де він потім згорає, ураганом налітаючи на поршні і штовхаючи їх уперед. Тому цукор почав знову одкришталюватись на стінках і в три якісь хвилини забив щілинку. Нагрітий метал спалив цукор і він перетворився на кокс, заповнивши вуглем циліндри.

— Злочин! Це—злочин!—збентежено скрикнув Лука і швидко пояснив присутнім причину перебою.

— Раз так... Сьогодні... літак... не полетить,—промовив Новицький.
Дві сльози образи викотилися з його очей.

— Знімать треба мотор! Розбирати...

— Літак потребує ремонту!..

Так і не бачили Лютневики-залізничники польоту в день свята солідарности.

9. ВУЗЛИ РОЗВ'ЯЗУЮТЬСЯ

Вдома Косенко похвалився Мар'янці й Пічеті:

— Сумно, сумно стає на радянським світі! Але коли нас б'ють—ми не падаємо в одчай.

І разом з ними прочитав заяву Задрики до „Агентства Державної Охорони“, захоплену тоді, коли директор утік з кабінету після інциденту з прапором:

„В інтересах захисту державної промисловости, я звертаюся до вас із наміром прохати вашого втручання в справі безгосподарного будування літаків.

Дозвольте розповісти підряд!

Один з найкращих інженерів нашого заводу—Орлов В. П. мав винахід „трапедійного крила“ і пропонував мені використати його на заводі. Я погодився з цим і послав до Косенка—Начальник виробничої частини—записку з наказом дозволити моделі (залито чорнилом чотири рядки)...

...І от вони друз... що поважали один одного, посварилися. (знову залито п'ять рядків).

Як не наказував Косенкові покинути свого винахода заради кращого, він заперечував мені і, як егоїст, використовував свій стан нарешті дійшло до того, що Орлов, не маючи змоги здійснити свої ідеї, продав їх у Німеччину—фірмі „Рон'є-Ракета“.

Здавалось би було все гаразд. Але Косенко не обмежився тим і почав дикунське жукання Орлова, аж поки той не покінчив самог, бстем, в той самий день, як на Косенковім літаку вирости літери „К-1“. Я маю про це написати детальніше в другій заяві. На мою гадку тут ніщо інше, як крадіжка-Орлових креслень для „свого“ літака—„К-1“.

Ображений цюкуванням, обікрадений інженером-хуліганом, колишнім товаришем по інституту, він не знайшов у собі сил жити далі і... застрелився.

Це—раз! Але злодій—Косенко продовжує свою лінію: він, як начальник виробничої частини, бере без мого дозволу матеріяли для будівлі „К-1“ і, таким чином, робить державі збиток на двадцять сім тисяч п'ятсот карбованців.

Злодій Косенко вимагав від мене, щоб я виплатив робітникам—його групі—понадурочні гроші за дев'ять місяців вечірньої праці. Турбуючись лише за збереження народного добра, я заборонив і таким чином—тридцять тисяч карбованців лишилося в державній скрині.

Це—два! Од адміністрації авіо-заводу—я прошу Економ-Відділ АДО притягти до відповідальности Косенка і стягти з нього—27.500 карб., бо всі труди по будуванню літака „К-1“ загинули марно. Його літак—глузлива копія справжніх літаків!

В-третє: сповіщаю, що фірма „Рон'є-Ракета“ вже в березні цього року збудувала точнісінько такого літака, як „К-1“, лише

з тою різницею, що німецький „Р-РС“ далеко кращий за „К-1“. Значить Косенкова ідея—лише вбоге копіювання німецької!

При цьому надсилаю німецький авіо-журнал „Флюгкайт“, на п'ятій сторінці якого ви надібаєте фотографію нового німецького „Р-РС“. Це ще більше доводить про нашу відсталість!...

Зокрема я вимагаю арешту німецького шпигуна Фогеля, який за допомогою Косенка взнав усі таємниці і передав їх за кордон. Маю факти...

Косенко намагався прочитати далі що-небудь, але чорнило залило все і, крім деяких слів, не можна було розібрати. Про які факти йшла мова, не було відомо.

— Я чи загубив розум, чи живу на тому світі, не помітивши, коли і як я вмер! Такого наклепу не вигадати навіть у пеклі!

Пічета тоді вийняв з шухляди кілька документів про безгосподарність Задрика і, сміючись, показав:

— Ось! 3.600 на авіо-сталі—загнав Задрика? Загнав! А—останні події—чи не кращий доказ його авіо-політики?

Це не заспокоїло Косенка і він довгу ніч блукав по аеродрому з Новицьким і Штепою.

— Ох, який жаль, що нікому з нас не можна покинути будування й жертвувати свій час на тяганину, на доказ своєї правди. Поки не добудую, не доведу, що „К-1“—полетить. На жодну конфліктну комісію я не піду! Хай це буде моя помилка! Не піду!

* * *

Задрика сором'язливо втік у Харків і, скільки не чекали його з комісією, не дочекались.

Лише сьомого травня полетів „К-1“.

Але як полетів? О! Вибіг на дуг, ловко взяв старт і, мов коник, полинув угору, переганяючи і „Фоккера“ і „Рон'є“.

Радість, як вогонь, обпекла серця Косенка і Сального—єдиного пасажира, що довірив свою долю власній дитині „К-1“.

* * *

— Слово мають документи,—суворо промовив на партзборах Сидорук, трусячі перед адміністрацією текою паперів.

І зачитавши акти Сального і робітничої комісії (Задрика не повертався з Харкова, хоч його і викликали телеграмами!) він зробив висновки:

— „К-1“ виправдав усі надії, що покладалися на нього. За розрахунком Косенка, нервюра могла витримати навантаження в 1590—1600 разів більше за власну вагу. На іспитах нервюра дала цифру 1900. Тому „К-1“ може збільшити свій тонаж на 140 кілограмів.

А найкраще, коли за мене скажуть самі цифри!

Зачитую акт:

Тонаж і вантаж у „Рон'є Ракети“—500 кіло	у „К-1“—640 кіло
Підйом	
на 1000 м.	„ „ за 18 хв.
„ 3000 м.	„ „ 1 г. 18 хв.
Швидкість за год.	„ „ 120 кілометр.
„Стеля“ (вище якої машина не може літати)	„ „ 3500 метрів
Двигун	„ „ 180 HP
	„ „ 4200 м.
	лише 106 HP.

— Як, товариші, пояснити цей успіх? Чому сильніший мотор не дав такої хуткості, як якийсь негідний „Сальмсон“? Це тому, друзі, що геніяльний розрахунок еліптичного крила посилив льотні здатності машини і до максимального знищив льотний опір крилам, навколо яких найбільше завихрення повітря. А, як відомо, оці завихрення шарпають машину, засотують її назад, зменшують ефективність літунської праці, втомлюють пілота то-що.

Сидорук нахилив голову над документами і ще щось хотів сказати, та знову підвів очі і глянув просто на Косенка, винного в цьому робітничому святі.

— Товариші! Ви лаяли мене й Косенка за те, що ми не боролися з Задрикою. Та річ у тім, що за документами, за інструкціями, за постановами—все до чорта правильно! Комар носа не підточить. Але по суті це—безмірне знуцання!

Хай сьогоднішній день буде фактором нашої дружби, і дамо слово, що ми доведемо винних у цюкуванні до відповідальности. Так, друзі?

— Так!—одповіді в кутках і в середині.

* * *

Читачу! Який жаль, що тут не можна змалювати всіх етапів боротьби. Ти гадаєш, що робітничий штурм змив бруд бюрократизму? Не сразу: це не так легко! Ось, прикладом, на постанову робітників „виключити Задрику з партії і зняти з заводу“—Синдикат одповів:

„У виконання попередніх постанов правління, Задрику перекидається в розпорядження Авіо-заводу № Ігрек.

І, не здавши справ у Києві, Задрика перебрався туди.

Робітники Лютневих майстерень, проклинаючи бюрократизм, закидали правління Синдикату телеграмами: Чекаємо будови „К-2 з нашим іменем „Робітник-Лютневик“.

Правління страшенно занепокоїлося і нарешті прислало з пілотом Найдою літака з назвою: „Февральський Рабочий“.

— О, щось любить Клейстер „февральські“ назви,—не двохзначно промовив делегат Лютневик.

А преса, підтримавши правління, сповістила в липні:

„Вчора майстерні побачили той „К-2“, про який Косенко й робітники лише мріяли рік тому...“

Допис газети викликав багато непорозумінь. По-перше, Косенко на своє здивовання, взяв, що „К-2“ вже прибув у Київ, коли його ще й не будували!

І Косенко впізнав цей літак. О, як не взнати, коли правління купило його за кордоном, як дешевину, що розпродували англійці.

Хіба довго зафарбувати літери „Ді-Хавелянд-43“, поремонтувавши, і написати „Февральський Рабочий“.

Вже через два дні велика щоденна газета столиці містила статтю редактора газети—за назвою: „Авіо-неписьменність“, де нарешті розкривали очі всім на хитрощі Синдикату.

В липні ж авіо-завод № Ікс святкував урочистий одльот „К-1“ до Харкова.

— Коли б не ми, то Косенка злопали б!—заявив у гурті робітників Новицький.

Вчора сталася знаменна пригода. АДО заарештувало Фогеля.

І „шпигун“, якого Правління звільняло з роботи і посилало на Кавказ, подав заяву, де змалював усе, що знав. Вона не була випадкова,

як може здатися сторонньому окові. Німець давно вже приглядався до авіо-заводів і нарешті наспівився написати рідною мовою заяву до партії.

— „Я, Фогель Отто, не можу мовчати, коли мою „Советію“ обкрадають мої земляки. Я—чужинець, у-перше відчув під собою рідну землю, „магніт трудових ідей. Майже рік, як я перебуваю у вас. І тому, щоб ви зрозуміли мене, я дозволю поділитися кількома фактами з мого життя. Вони давно стоять перед моїми очима і шматують моє серце.

Перша картина:

... останні хмари повзуть з заходу і крапає тихий дощ. Нам—механікам Нордгольцських ангарів вони несуть сум; і нудьга опановує розумом.

Туман. Літати не можна! Сьогодні нашим дирижаблям доведеться скавучати залізними нотами в жорсткій клітці і чекати сонця.

— Але, чи побачать вони сонце?—питає мене Вільгельм—пілот дирижабля „K-18“ син—Рон'є.

— Вони вже ніколи не побачать сонця,—відповідаю я і бачу, як до мене наближається інтернаціональна комісія з англійським адміралом на чолі.

Члени комісії—суворі, не радісні, але адмірал чомусь посміхається і, засунувши руки під шинелю, переможно перемовляється з нашими військовими чинами. Комендант військових ангарів іде поруч і немов плаче. Але я не можу розгледіти, чи це краплини дощу, чи це справжні сльози.

Ми стоїмо і чекаємо, а над нами жалісно віє вітер і бренчить дротинами антени величній радіо-станції. Антени никнуть до землі і немов кидають у веселих наших сумні думки останніми електро-вибухами.

— Війна! Кінець війни! Пишайся, Німеччино, руїнами твоєї гомогенної індустрії! Хвали Антанту—твою опікуншу і веселіше оглядай свої суходоли од Вісли до Рейна! Запнурий очі в ангари, в авіо-заводи і дивись!

Антени гойдаються і посилають в етер уривки наших почувань. Але ми застигаємо на місці і стоїмо безмовно.

Контрольна комісія доходить до нас, вітається і входить до ангара. Ми не відповідаємо. Ми—патріоти, члени соціал-демократичної партії.

Наш ангар—єдиний у світі, що може повертати на рейках своє важке тисячотонне тіло. І я—закоханий у стрункість його мурів, у легкість шкляних дахів, боюся за ангар, і боюся ще більше за дирижаблі Цепеліна, дорогішню пам'ять нашої праці.

— Вони перемогли! Вони можуть усе!

Вільгельм Рон'є—мій начальник Сухий, мовчазний взагалі і суворий, ще довійськової дисципліни, він сьогодні ділиться всіма думками. Раз ми патріоти і соціал-демократи ми можемо глузувати сьогодні з аристократичної поведінки членів інтернаціональної комісії, з англійців, з французів, з італійців, і „яню“.

Ми заходимо до ангара і німцям опиняємось у затишному величному соборі. Ми немов мусимо поклонитися в останній раз нашій мугтності, славі—великим ідолам розуму,—що закохується в батьківщину.

„K-18“, величезний кит повтряного океану наче спить і марить про холодні поділунк перистих хмар, про колишні нальоти на Лондон, Париж. Він—рід свого кохання до блакитних висот у 12,000 метрів і жалкує, що якісь дрібні істотки порушують його залізний сон.

— Пишть!—стиха промовляв адмірал десяткові контрольорів.

— Конфіскувати в рахунок репарацій!

— Скільки моторів усіх німецьких систем у вас у склепі?—питає він у коменданта.

— 13.000!—блідніючи, говорить той.

— Записати й перевірити!

Нас вражає тон розмови. Холодний, крижаний, як дихання льодоходу. Ми ніяковіємо, і я бачу, що лице Вільгельма Рон'є—мого начальника—вкривається потом і фарбами гніву.

Ми—патріоти, і боляче нам чути, що незабаром, а може й завтра ми розлучимося з ними—мудрими мовчазними машинами.

— Сьогодні я дам вам останній наказ!—шепоче Вільгельм Рон'є.

Я вклоняюся ледви помітно і починаю міркувати, який наказ може дати мій начальник, коли ми обоє днями покидаємо військову службу.

Але хай! Наказ, так наказ!

І я трішки нахабно починаю кружляти навколо комісії і задаю фамільярні питання, аж поки адмірал не звертається з зауваженням до начальника ангарів.

Я виходжу на світло і сідаю на тумбу, де я колись із таким захватом спостережав вивід дирижаблів з ангарів.

Ах, скільки споминів!

Хмари лунуть на схід і великими краплинами зернять великі лани і ліси Нордгольца. Антени стогнуть угорі і мучать мене своїм невимовним плачем.

... Вечір. Я вартую в ангарі і через дві години мене мають змінити.

— Наказ! Не виконаєш—обвинувачу в шпигунстві,—шепотить Вільгельм Рон'є—мій начальник.

Та на що мене обвинувачувати, коли я—патріот і ніяк не бажаю допомагати моїм ворогам? Я вислухую наказа.

... Бікфордів мотуз ледви помітно запалюється в гондолі дирижабля. Я спускаюся і йду на своє місце. Ніхто не бачив. Усе спокійно.

... Через дві години я змінююся і Рон'є стискує мою руку. Через годину—надзвичайної сили вибух.

В повітря злітає дах—скатертина ангару і все горить дивним тихим рожевим полум'ям. Це—не пекельна машина, це—водень з сімнадцяти металічних камер дирижабля.

Він рве, нищить, палить і вибухає якимись коротенькими хмарами, що темно-жовтими кругами, здіймаються в ніч.

... „К-18“! Прощай навіки! Хай тобі буде пухом наша рідна земля.

Друга картина:

Мене не звільнили в демісію. Негайний розгляд злочинства затримав нас. І як не рвався Вільгельм Рон'є—мій начальник—на волю—з повітряної бригади не випускали нікого.

... Злочинців не знайшли!

Через тиждень після вибуху сталася друга знаменна пригода в моєму житті. Мова йшла у нас про оці тринадцять тисяч моторів.

До речі мушу зауважити, що будучи патріотом, я дуже симпатизував Революційній Росії. По-перше, вона відмовилася грабувати нашу країну, відмовилася від своєї репараційної частки по Версальській угоді, і, по-друге, негайно приїхав представник однієї солідної радянської організації і пропонував відомчим військовим комітетам продати авіомотори за певну ціну.

Ми стояли за змову і готові були хоч сьогодні навантажити їх у вагони. Але англійці довідались про це, заарештували коменданта, начальника ангарів, склепу і ще деяких комітетчиків.

Руський же лишився в місті.

І от, коли всі серця наші сповнялися ненавистю до руйнацької діяльності інтернаціональної комісії, вийшов наказ од Головного Комісара окупаційної зони:

„Нищити фортеці, зривати вали і інші надземні й підземні споруди...”

Гармати, гаубиці — на злам у металургійну промисловість Антанти...

Кораблі, дирижаблі — конфіскувати...

Авіо-двигуни в кількості 37.000 порозкидати по полях і нищити всіма засобами: перепилювати, палити, давити танками, підривати, кидати в море...

Літаки — те саме“...

Словом, за наказом Головного Комісара, одного ранку ми мусили вивезти в долину, на далекі пустирі — чотирнадцять тисяч моторів і шість тисяч літаків.

Ця долина містилася кілометрів десять од нас і, прибувши туди з Вільгельмом Рон'є — моїм начальником, — ми зустріли наших знайомих з інших місць.

... Довгими потягами задимів обрій долини!

... Та й долина сама задиміла од тієї куряви!

... Настав судний день!

Під загрозою кулеметів Антанти, ми порозкидали по полю мотори і стали чекати танкової бригади, що мусила прибути з сусіднього аеродрому, де творилася та сама трагедія.

Десь майорів, колихався сизий сон далекої мли. Обрії мовчали спокійні і незмінні. А сонце, як дискобол, кидало на нас і на всю сумну долину іскристі кільця проміння.

Ми чекали... І, чекаючи, заговорив Вільгельм Рон'є:

— Прокляття іродам, вандалам культури! Я вмиру од одного почуття безсилая! Я зламаю собі руки, задихнуся од гніву, щоб не бути свідком світової ганьби над моєю любовою країною.

— Я — людина реваншу! — нарешті крикнув він, коли вгледів здалека велику лінію якихось страхіть, що методично, не поспішаючи, наближалася до нас.

Курява стояла над бригадою танків. Це була вона!

... І тоді люди позбирали літаки до купи, ставлячи їх навстойки, і запалили цей білий ліс.

Три, чотири літаки з задерними хвостами були чудернацькі голубі намети, — були символи нашої колишньої влади в небесних ярах.

Вогонь цупко вчепився за них, і от рівна, дивна естокада, цілком залита ревучим подум'ям, зустріла закурену лаву перших танків.

Горіла наша славетна бойова повітряна флота!

Вони можуть усе! — сказав мій начальник.

Горіть же наші літаки! Горіть, наші м'язи, мозки!

Шість тисяч жертв паладо під тихим осіннім небом і застигло небо-схили густими вугляними туманами.

— Чому це так? — запитав я у руського, що стояв коло нас. Чому англійці не візьмуть їх собі, не конфіскують, не використають потім років через п'ять, як запаси? Це — безглуздо, дико! Вони збожеволіли!

— Наївність! — відповів він. Ви напевно кепсько знаєте економіку, напевно соціал-демократичні гуртки не навчали вас індукції та дедукції, раз ви не розумієте, що закони боротьби, закони відокремлених організмів національної промисловості наказують політикам творити зло! Хіба ж ви не догадуєтесь, що і Англія, і Франція мають свої авіо-заводи, що ці заводи мусять існувати і виробляти машини, двигуни, що їм не можна зупинитися і що, нарешті, вони бояться конкуренції? ... Коли Антанта конфіскувала б це майно, що нині горить отут, вона мусила б

зачинити авіо-підприємства, викинути спеціалістів на вулицю, розхвилювати своїх робітників і пережити страшну економічну кризу! Це, друже, закон!—блідий, урочисто закінчив росіянин.

— А віддати іншим? Подарувати, чи просто продати в Росію, Персію, Балкани, Швецію—вони можуть?

— Ні, і це для них загибель! Вони працюють на ринок. Вони хочуть бути всюди гегемонами і їхні кешені не дозволять відмовитися від додаткової вартості з продажу своїх літаків у чужу країну!

Мої думки набрякли кров'ю і величезною ненавистю до цих розбишак, що поспішали розпилювати пилками двигуни і класти окремі половини під словову п'яту впертого танка.

Я палав, як ці літацькі брили. Що зі мною робиться? Як мені вийти з цього тупика? Як розв'язати болючі питання? Де знайти ув'язку з тим соціалізмом, про який ми чули від німецьких демократів і від французьких соціалістів?

Чому жодна партія не заступилася за машини—за цей великий чинник людського щастя?

Я думав і думи ножами різали моє тіло.

А танки, як чорні ченці в клобуках (вони повертали мимо нас) прямували страшною стежкою по блискучих машинах, що стальними ранами і своєю білою кров'ю закликали на допомогу.

Мотори чвіркали під ними і жадні розриви металічних платівок били в ухо лункими вдарами.

Я стогнав і шалено бігав по полю.

А росіянин, що навчив мене думати по-новому, десь зник, за звірчою кавалькадою тракторів, що йшли за танками і докінчували їхню працю.

... Довго горіли літаки!

... Горіли всю ніч. І жовті стовпи полум'я стояли над долиною, червоними руками досягаючи неба.

... Коли я стрів Рон'є і сказав, що мене бунтує і тривожить, він запитав:

— А на їхньому місці ти робив би інакше?

— Я повстав би проти всіх!

— Не повстання, а реваншу, чуюш—реваншу треба прагнути!

Я здивовано поглянув на його постать, ледви освітлену далекою загравою...

— Значить, знову нищити? Виходить, я лише переміню одяг, натягну нову форму, сяду на німецький танк і буду „шпацірувати“ по 37.000 французьких літаках чи моторах?

— Пане начальнику! Соціал-демократична партія мусить досягти зміни економічних законів! Ми мусимо піти шляхом Росії!

О, треба було чути, як образився мій начальник за згадку про Радянську Росію. Чи не більшовиком я став? Чи не забув я вчення великого вченого соціал-демократа, який відкрив теорію зверх-імперіалізму?

... Ми розлучилися, і з тієї пори Рон'є Вільгельм не був моїм начальником.

Збитий з пантелику жахом машинних „авто-д'афе“ я виїхав з Нордгольду і, подаючи заяву до соціал-демократичної партії про вихід з неї, я склав такого реєстра, що його цікаво, на мою думку, навести й тут. Я користуюся з офіційних даних різних справочників.

„Скорботний лист людської праці“

Франція виробила в 1914 р. 541 літак і 1.065 моторів; (в боях та від стихії загинуло до 85%).

1915 р.—4.569 літаків і 7.089 моторів (загинуло 92%).

1916 р.—7.449 літаків і 16.785 моторів.

1917 р.—14.919 літаків і 23.092 мотори (загинуло 60%).

1918 р.—23.669 літаків і 44.563 мотори; (лежать у склепах без потреби).

Англія виробила всього за війну 47.873 літаки і 52.598 моторів.

Італія і Росія разом—на половину менше.

Німеччина за всю війну—47.537 літаків і 40.449 моторів (у запасі).

Збито в боях літаків до . . . 20.000 на всіх фронтах

Загинуло без вісти до . . . 6.000 " " "

Од стихії до . . . 13.000 " " "

Я не згадую—скільки загинуло дирижаблів і аеростатів. Одна Німеччина загубила 78 цепелінів.

А цепелінів вартість 40-45 літаків.

У Німеччині спалено за постановою репараційної комісії 16.000 літаків і знищено 37.000 моторів.

І я питаю вас, любі мої товариші, міг я інакше поставитися до загибелі таких коштовних скарбів? Бо коли б їх розподілити по всіх країнах світу, то оді сотні тисяч літаків, звичайно в руках робочої соціалістичної держави, дали б стільки щастя, стільки тепла, світла, що наша бідність вмиль потонула б в океані задоволення.

Я—німець! Може вам, слов'янам, це трохи не зрозуміло, але це так! Я—машиніст і ніщо так не люблю, як машини, за які я готовий дати на відсіч голову.

Я міг би продовжити цього скорботного листа праці до безмежжя, та гадаю, що досить і цього, щоб вразити ваш розум і примусити його перейти на нову ідейну орбіту.

Так! Я втік із Нордгольду! Я став думати про далеку країну—"Советію", яка б, звичайно, не припустила такого безглузлого знищення людської праці, яку вона поставила в основу життя.

І тепер я сумую за тим, що так пізно відкрилися мої очі і що зрадники соціалісти погодилися на війну.

Отже, моя мрія з тої пори—попасти до Росії.

Але не так легко.

Переходжу до третьої картини:

Через кілька років я опинився на заводі "Рон'є-Ракета".

Колишній мій начальник—Рон'є Вільгельм, навіть не помічав мене серед сірої лави робітників. Проте, ми зустрілися і він, не знаючи, що я залишив свої патріотичні мрії—пропонував поїхати на Україну. Про шпигунство він не казав жодного слова. Немов це само розумілося.

Між іншим—до більшовиків ніхто не хотів їхати, особливо обурилися соціал-демократи. На одному з мітингів, присвяченому посладі делегації до СРСР, місцеві ватажки одговорювали тим, що, мовляв, СРСР не може бути за провідника соціалістичного поступу, бо там пролетарів мало, а селянства забагато. Селянство—ворог революції, казали вони, і їм спроста посилалися на один доказ, який здивує вас:

— Ось гляньте на знак СРСР: серп вищий за молота, серп пере- криває молота, значить село—гегемон над містом(!) і значить СРСР—не пролетарська країна! Капіталізм іще живий і вступає в еру суперімперіалізму!

Я зареготав з їхніх дотепів і поїхав. Я не вірив, що у вас по вулицях міст уночі бігають вовки.

Клейстер ваш (я дивуюся—чому він у партії?) заговорив зі мною і став хвалитися, що він такий, мовляв, революціонер, що вбити брата свого Аркадія в Одесі йому було дуже легко.

— Цим вбивством я показав, яку велику силу мають більшовики!

... Коли ми поїхали в командировку до Берліну, я слухав його розмову з Рон'є.

Він знову хвалив свою більшовицьку незламність і якось сказав, що ніхто не знає, що Аркадій живий і займає високу посаду.

Я згадав, що в Харкові в нього прохали написати спомини про бойові епізоди з 1919-20 року. Тоді він не зробив цього і фантазував, показуючи, що він нічого не знає і є ніхто інший, як фальшивий комуніст, фальшивий Арнольд Клейстер.

За це він обвинив мене в „шпигунстві“ і сказав, що засадить у тюрму, бо консульство, мовляв, зреклося мене, а Агентство Державної Охорони незабаром заарештує.

Я не знав, що робити. Один Косенко відстояв мене і за це я розповів йому жакливі новини про те, як скопіювали його креслення, як Рон'є лає Фріду Шотер за те, що вона не облунала Косенка своїм кокетством, не захопила його коханням, не висотала, як Орлова, не змусила його продати патента на винахід у Німеччину.

Шотер захищалася і заперечила Рон'є:

— Я мусила бути в курсі всіх справ у Авіо-Синдикаті. За коханця я обрала Клейстера.

— Він і без вашого кохання був нашим! Ви розумієте,—хвилюювся Рон'є,—Клейстер—білогвардієць!..

... Я переходжу до останнього моменту.

Штайн, який застерегав мене від співробітництва з Косенком, натякнув мені:

— За цей рік фірма „Рон'є-Ракета“ виробила 19 літаків. Клейстер обіцяв купити 11 літаків, а купив 13, бо Лютневики дали 46.000. Рон'є хвалить бога, що більшовики врятували його од небагавитої кризи і наказує зробити своїм майстрам модель „Рон'є-Ракета“ типу „Сатурн“ щоб подарувати Клейстерові в знак своїх симпатій до нього.

І дійсно, через місяць у кабінеті „Арнольда“ (Аркадія) Карловича висів маленький літачок з усіма деталями і з заведеним моторчиком облітав кімнату, роблячи круги.

А Рон'є з сином читали книжку відомого соціал-демократа теоретика Каутського про „супер-імперіялізм“ і говорили:

— У нас єсть іще рятівники, і ми будемо жити, поки живуть вони.

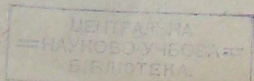
... Так, ви питаєте ще, що мене зробило комуністом? Це мое співробітництво з Косенком, впертості якого я дивуюся й досі. Я зрозумів, що лише більшовики так ходять коло механізмів, що вони для них не фетіш, а лише згусток людської праці з потом, кров'ю, нервами і мозками.

Я йду до Вас, як машиніст. Прийміть мене в свої лави, і тоді я радітиму.

„Советія“ родила нових людей! Їхня впертість—як туго натягнутий м'яз, як товстий біцепс витягає з землі, з людського чорнозему блискуче живе срібло захованих ідей, нагострені алмази прагнень і мчить уперед, уперед—де не буде нищень і пожеж літаків, як у Нордгольці, і де наші стомлені тіла прийме до себе море машин, станків і динам!

Фогель Отто — механик Авіо-заводу
(колишній німецький громадянин)“.

Заява розкрила все. Павук довго плів свою павутину і глузував довгими місяцями над усім, готуючись захопити останніх хоробрих у Києві.

Зірвалося!

Збори прийняли до КПУ Фогеля. І надіслали кілька телеграм до відповідних установ України.

Агентство Державної Охорони вночі, наприкінці зборів сповістило— „блискавкою“:

Задрику — заарештовано в Харкові: Клейстер і Фріда Шотер сіли в літак ще о 3 годині дня і втікли з Харкова, без дозволів на виліт.

Запроси місць показали, що літак — „Р-Р-Сатурн“ летить у напрямі до Донбасу.

Ми попередили Ростов, Армавір, щоб їх затримали, коли вони спустяться за бензином.

Поки що нічого не відомо...

Бажано, щоб ранком ваш найшвидчий літак вилетів навздогін, на переріз, аби не випустити втікачів до Чорного моря чи до Румунії.

* * *

Ледви сонце кинуло перший промінь у гущу авіонних висот, „К-1“ покинув мертву сонну землю і легко висмужив свою нову спіраль над Києвом.

Косенко — пілот, Новицький — борт-механик, і Пічета — ось ті особи, що мали щастя мчати до рудень, копалень найкоротшим шляхом.

... І поки мовчали наші радянські журнали, в Америці, в Нью-Йорку найтовщий академічний авіо-журнал „Тзі-Фляйт“ № 806 в підвищених тонах писав про радянський винахід і присвятив тому спеціальну передову.

„Еліптичне крило українця Косенка — найкращий скарб у найпердовішій позиції авіації. Треба вітати ту країну, що народжує нових геніїв металу, як колись народжувала геніїв слова і серця.“

... А одночасно з цим легенький комарик „К-1“ тихо-тихо дзвинів над ланами Полтавщини, перелітаючи смугу Ворскли, що, як голуба синенька ниточка, сладася на низинах.

Літака колихало. Його кидало в повітряні ями, раптом підносило на теплих стовпах земного повітря — він плив непорушно і сміявся сонцю і хмарам.

... Донбас стрів їх темними, важкими хмарами. І тоді „К-1“ піднявся в надхмарність.

Орлина височінь проковтнула їх.

Прозорий сон блакити заколисає, як своїх дітей і дарував їм найвищу насолоду життя — височинний рух з його спокійним, туркезовим ритмом надхмар'я.

К і н е ц ь